

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ Τ.Ε.Ι. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

Πτυχιακή Εργασία

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, 1821-2015

Της φοιτήτριας
Σιδηροπούλου Σουσάνας
Αρ. Μητρώου: 083/13
E-mail: souzi.sidiropoulou@gmail.com

Επιβλέπων καθηγητής
Γεώργιος Τέγος

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ.....	2
Πίνακας Διαγραμμάτων.....	3
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 ^ο : ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΧΡΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 ^ο : ΔΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ.....	11
ΠΟΙΟΙ ΜΑΣ ΔΑΝΕΙΣΑΝ.....	11
ΓΙΑΤΙ ΜΑΣ ΔΑΝΕΙΣΑΝ.....	11
ΠΩΣ ΕΠΙΒΛΙΘΗΚΕ Ο ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 ^ο : ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ.....	13
ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΔΑΝΕΙΟ ΜΕ ΕΓΓΥΗΣΗ ΟΛΗ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ.....	13
ΤΑ ΤΡΕΧΟΝΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 ^ο : Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ.....	15
Η ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ ΤΟΥ 1932.....	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 ^ο : ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ.....	18
Κ. Καραμανλής.....	19
Α. Παπανδρέου.....	19
ΤΟ ΘΑΥΜΑ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΝΟΜΙΣΜΑ.....	20
ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ.....	20
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ.....	21
Η ΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΣΥΡΙΖΑ.....	22
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 ^ο : ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7 ^ο : Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟΥ 2016.....	28
Η έκταση της οικονομικής κρίσης.....	28
Συνέπειες της κρίσης σε κοινωνικό επίπεδο.....	36
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8 ^ο : ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.....	40
I. Δημόσιο Χρέος, Έλλειμμα και κακή κυβερνητική διαχείριση.....	41
II. Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωζώνη και Ελληνική αποτυχία προσαρμογής.....	44
III. Η παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση ως παράγοντας δημιουργίας της ελληνικής κρίσης.....	45
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ.....	46
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	47
ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ.....	49

Πίνακας Διαγραμμάτων.

Διάγραμμα 1: Κ.Κ.ΑΕΠ της Ελλάδας και της Ε.Ε. καθώς και μέσοι όροι Ε.Ε. και Ευρωζώνης.....	29
Διάγραμμα 2.1.: Εξέλιξη της μεταβλητής του Δημοσίου Χρέους της Ελλάδας και επιλεγμένων χωρών της Ευρωζώνης, 2007-2015.....	30
Διάγραμμα 2.2: Εξέλιξη της μεταβλητής του Δημοσιονομικού Ελλείμματος της Ελλάδας και επιλεγμένων χωρών της Ευρωζώνης, 2007-2015.....	30
Διάγραμμα 3: Ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016.....	32
Διάγραμμα 4: Εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας ανά ηλικιακή ομάδα στην Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ευρωζώνης, 2004-2014	33
Διάγραμμα 5: Κατανομή ανά δεκαετία των μεταναστευόντων από την Ελλάδα κατόχων Μεταπτυχιακών και ανωτέρων τίτλων.....	34
Διάγραμμα 6: Ιδιωτικές καταθέσεις (δισ €) των ελληνικών τραπεζών, 2000-2014.....	34
Διάγραμμα 7: Ρυθμοί μεταβολής των ιδιωτικών καταθέσεων των τραπεζών της Ελλάδας και επιλεγμένων χωρών της Ευρωζώνης, 2008-2014, ...	35
Διάγραμμα 8: Δημόσιο Χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, Ελλάδα και υπόλοιπη Ευρωζώνη, 1995-2009	43
Διάγραμμα 9: Δημοσιονομικό Έλλειμμα/Πλεόνασμα ως ποσοστό του ΑΕΠ, Ελλάδα και υπόλοιπη Ευρωζώνη, 1995-2009	43

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Δύο αιώνες της οικονομικής κρίσης της Ελλάδας, χαρακτηρίζουν την ανάγκη της χώρας να βασιστεί σε εξωτερικό δανεισμό. Από την εποχή της δημιουργίας της Ελλάδας, οι πολιτικοί έκαναν σίγουρο να χρεοκοπήσουν την χώρα τέσσερις φορές. Στην παρακάτω εργασία θα δούμε ότι παίρνοντας λεφτά από τους εξωτερικούς ιδιωτικούς παράγοντες, έχει ως ανταμοιβή μία σειρά από χρεοκοπίες και δυσκολίες στην ανασυγκρότηση. Οι εξωτερικοί δανειστές εισήλθαν για να «βοηθήσουν», αλλά αντ' αυτού απαιτούσαν προϋπολογισμούς και περνούσαν προγράμματα ως όρους του δανεισμού τους. Επιπλέον, θα αναφερθούμε στην τωρινή κατάσταση την οποία βρίσκεται η Ελλάδα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τσως το χρόνιο οικονομικό μας πρόβλημα είναι αρχικά πολιτικό καθώς ξεκίνησε και εξελίχτηκε σε ένα πατρογονικό σύστημα, αλλά είναι λάθος να αγνοήσουμε το βάρος που κληρονομήσαμε από το σύγχρονο ελληνικό κράτος. Μία σύντομη ιστορική αναδρομή, μας δείχνει την αδυναμία που είχε το κράτος από την στιγμή που δημιουργήθηκε, καθώς δεν «έζησε» από τότε μέχρι σήμερα ελεύθερο, εξαιτίας των υποχρεώσεων απέναντι στους δανειστές των ξένων χωρών.

Η Ελλάδα είναι εξοικειωμένη με οικονομικές κρίσεις σαν και την σημερινή. Η χώρα είναι βαριά χρεωμένη εδώ και αιώνες και έχει περάσει από τον κύκλο των δανείων πολλές φορές. Οι χώρες του εξωτερικού έδειχναν από πάντα ενδιαφέρον στο να κρατάνε ισορροπίες με την Ελλάδα και πάντα συμφωνούσαν στην χρηματοδότηση του χρέους. Και αυτό γιατί ήθελαν να δημιουργήσουν ένα μικρό και οικονομικά αδύναμο κράτος, ώστε αυτό το κράτος να μην μπορεί να ξεφύγει από τον έλεγχο τους και έτσι να το χρησιμοποιήσουν προς όφελος τους για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους. Μία ανάγνωση της ελληνικής ιστορίας μπορεί να μας βοηθήσει να καταλάβουμε καλύτερα τα τωρινά δεδομένα και να «προβλέψουμε» την μελλοντική πολιτική στρατηγική. Η εμπλοκή του διεθνούς παράγοντα στα εσωτερικά γεγονότα της Ελλάδος, τόσο οικονομικά όσα και πολιτικά, ξεκίνησαν τα πρώτα χρόνια της ελληνικής επανάστασης και συνεχίζονται έως τώρα. Παρ' όλα αυτά, οι ευθύνες για όλες αυτές τις αντιπαραθέσεις είναι όλων των ελληνικών κυβερνήσεων και των πολιτικών αντιπροσώπων, από την πρώτη μέρα της «ανεξαρτησίας» μέχρι και σήμερα.

Σύμφωνα με τον Clogg (2002), το σύγχρονο ελληνικό κράτος γεννήθηκε (1830) βαριά χρεωμένο μετά τον πόλεμο ενάντια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (1821-1832). Η δυτική εμπλοκή ήταν αναγκαία το 1827 ώστε να μπορέσει η Ελλάδα να νικήσει τον πόλεμο. Τα πρώτα δάνεια από τους εξωτερικούς δανειστές ήρθαν στην Ελλάδα το 1824 και 1825, πριν καν δημιουργηθεί το ελληνικό κράτος. Η τότε «επαναστατική» κυβέρνηση της Ελλάδος, υπέγραψε δασμούς συνολικής αξίας 2,8 εκατομμυρίων για το δάνειο του 1824 και 55,5 εκατομμυρίων για το δάνειο του 1825. Πέρα όλων αυτών, δεν πήρε αυτό το ποσό. Πήρε το 1/3 του συνολικού ποσού. Τα υπόλοιπα κρατήθηκαν από τους Άγγλους δανειστές και τους τραπεζικούς. Η πρώτη επίσημη ελληνική χρεωκοπία καταγράφεται το 1827, πριν ακόμη αναγνωριστεί το «Βασίλειο της Ελλάδας», όταν η ελληνική διοίκηση του Ιωάννη Καποδίστρια ήταν αδύνατο να πληρώσει τους τόκους και την εξόφληση των «Δανείων ανεξαρτησίας». Μετά από αυτό, η Ελλάδα θα κηρύξει χρεοκοπία άλλες τρεις φορές. Αυτές οι χρεοκοπίες είναι συνδεδεμένες με τις πολιτικές αναταραχές και παρεμβάσεις από τις μεγάλες δυνάμεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΧΡΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους, τα δάνεια και οι πτωχεύσεις της χώρας ήταν μόνιμο πρόβλημα που δεν έχει τελειωμό. Όλες τις φορές τα δάνεια και οι πτωχεύσεις οφειλόταν σε κακοδιαχείριση, εσφαλμένες επιλογές και ιδιοποίηση με τον ένα και τον άλλο τρόπο των χρημάτων των δανείων από τους κρατούντες πολιτικούς. (Βερέμης, 2006)

- Το 1825 κηρύσσεται η πρώτη πτώχευση του ελληνικού κράτους.
- Το 1843 το ελληνικό κράτος πτωχεύει για δεύτερη φορά.
- Το 1893 χρεοκοπεί το ελληνικό κράτος για τρίτη φορά.
- Το 1898 η Ελλάδα τίθεται υπό το Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο και της παραχωρείται δάνειο 150 εκατ. Φράγκων.

Μέχρι τότε θα πληρώνουμε λάθη, εγκληματικές παραλείψεις, σκάνδαλα ατιμώρητα και ένα σορό άλλες αλχημείες εις βάρος μας. Η φράση «Δυστυχώς επτωχεύσαμεν» αποτελεί μια ιστορική αναφορά που πιστώνεται στον πρωθυπουργό της Ελλάδας, Χαρίλαο Τρικούπη. Ο Τρικούπης λέγεται πως χρησιμοποίησε τη φράση σε ομιλία του στη Βουλή στις 10 Δεκεμβρίου του 1893, αναφερόμενος στην οικονομική κατάσταση του κράτους και την αδυναμία του να αποπληρώσει το δημόσιο χρέος του. Η Κυβέρνησή του κήρυξε πτώχευση, η οποία και επέφερε την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου σε βάρος της Ελλάδας. Έκτοτε, η φράση αυτή χρησιμοποιείται για να δηλώσει αποτυχία, τόσο για οικονομικά θέματα όσο και για γενικότερους λόγους. Ποιο κάτω βλέπουμε αναλυτικά τα δάνεια και τις πολιτικές όπου ακολούθησε η Ελλάδα από το 1832 έως σήμερα (Καραβίτης, 2008):

Η οικονομία επί Βασιλείας του Όθωνα(1832-1862)

Κατά την περίοδο του Βασιλέως Όθωνος, το δάνειο των 60.000.000 γαλλικών φράγκων του Όθωνα εγγυήθηκαν οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) κάθε μία το ένα τρίτο. Η τρίτη δόση των 20.000.000 γαλλικών φράγκων ουδέποτε καταβλήθηκε στην Ελλάδα. Κατακρατήθηκε από τη δανειοδότη τράπεζα για την εξυπηρέτηση του δανείου. Από τις υπόλοιπες δύο δόσεις, 40 εκ., το 56,8% κατακρατήθηκε στο εξωτερικό, το υπόλοιπο (κατά τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη) σπαταλήθηκε από την αντιβασιλεία και σε έξοδα του Βαυαρικού στρατού.

Το οικονομικό έργο του Χαρίλαου Τρικούπη (1880-1893)

Το 1893 ο Χαρίλαος Τρικούπης, εξαιτίας της άσχημης οικονομικής κατάστασης, κήρυξε την τρίτη πτώχευση. Η τρίτη πτώχευση της Ελλάδας σήμανε κλονισμό της δραχμής και ολοκληρωτικό μαρασμό της ελληνικής οικονομίας. Η κρίση αντιμετωπίστηκε με την υποτίμηση της δραχμής στη μισή αξία. Ο Τρικούπης έχασε στις εκλογές του Απριλίου του 1895, αποσύρθηκε από την πολιτική και πέθανε ένα χρόνο αργότερα (το 1896) στη Ριβιέρα της Γαλλίας. Η πτώχευση οφείλεται σύμφωνα με μερικές απόψεις στην απροθυμία δανειοδότησης.

Διεθνής οικονομικός έλεγχος (1893-1912)

Η παγκόσμια καπιταλιστική οικονομική κρίση, σε συνδυασμό με την χαμηλή ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της Ελλάδας, την κερδοσκοπία του κεφαλαίου εις βάρος του ελληνικού λαού και την οικονομική και πολιτική εξάρτηση που εντείνει τον υπερβολικό δανεισμό, ήταν οι κύριοι παράγοντες πίσω από την τρίτη και μεγαλύτερη χρεοκοπία στην χώρα το 1893, καθώς και την εμφάνιση του διεθνή οικονομικού ελέγχου.

Τα Οικονομικά των Βαλκανικών Πολέμων (1912-1922)

Την περίοδο 1902-1914 συνομολογήθηκαν τέσσερα εξωτερικά δάνεια, συνολικά 521.000.000 γαλλικά φράγκα. Τα δύο πρώτα (76.000.000 γαλλικά φράγκα) μέχρι το έτος 1910 και το τέταρτο, 335.000.000 γαλλικά φράγκα το έτος 1914. Η δανειακή πρόσδοδος χρησιμοποιήθηκε υπέρ της εξυπηρέτησης των ήδη υπαρχόντων εξωτερικών δανείων, υπέρ της διεξαγωγής των Βαλκανικών πολέμων και στην ενσωμάτωση των νέων περιοχών που προέκυψαν μετά τους Βαλκανικούς. Δηλαδή, τα νέα δάνεια ξεπλήρωναν τα παλαιά. Το έτος 1912-1913 έγινε ο Α και Β Βαλκανικός Πόλεμος με τη στήριξη της Αντάντ και η Ελλάδα ενσωμάτωσε την Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θράκη, επί πρωθυπουργίας Ελευθερίου Βενιζέλου. Η Ελλάδα είχε λάβει μεγάλη στρατιωτική βοήθεια από την Αντάντ. Παράλληλα με τη στρατιωτική βοήθεια όμως, η Ελλάδα έλαβε και οικονομική βοήθεια σε δάνεια, που αύξησαν το χρέος της. Η εκστρατεία του 1919-1922 στην Τουρκία που τέλειωσε με τη Μικρασιατική Καταστροφή είχε πάλι τις οικονομικές της επιπτώσεις.

Η οικονομία την περίοδο 1923-1940

Η εποχή του Μεσοπολέμου μέχρι τη διεθνή οικονομική κρίση (1922-1932) ήταν μια περίοδος σταδιακής ανόρθωσης της ελληνικής οικονομίας, με ίδρυση βιοτεχνιών και βιομηχανιών αλλά και μεγάλων δημόσιων έργων όπως το φράγμα της λίμνης Μαραθώνα. Η δραχμή σταθεροποιήθηκε ενώ η αξία της είχε πέσει στο ένα δέκατο πέμπτο της προπολεμικής αξίας. Με τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922 ο πληθυσμός της Ελλάδας αυξάνεται με πολλούς πρόσφυγες, ενώ λήφθηκαν μέτρα για την αποκατάστασή τους με τη βοήθεια και της Κοινωνίας των Εθνών. Η φορολογική επιβάρυνση παραμένει δυσβάστακτη. Σε σχέση με την προπολεμική έχει αυξηθεί κατά 37 φορές. Από το 1924 μέχρι το 1930 εισέρρευσαν στην Ελλάδα 1.160.000 χρυσά φράγκα, εκ των οποίων το 78% ήταν δάνεια. Την περίοδο 1924-1931 συνομολογήθηκαν εννιά εξωτερικά δάνεια, συνολικά 992.000.000 χρυσά φράγκα ή 14.900.000.000 δραχμές. Τα δάνεια αυτά προήλθαν από την Μεγάλη Βρετανία κατά 48%, τις ΗΠΑ κατά 31% και τα υπόλοιπα σε μικρότερα ποσοστά από το Βέλγιο, τη Σουηδία, τη Γαλλία, την Ολλανδία, την Ελβετία, την Αίγυπτο και την Ιταλία. Τα δάνεια χρησιμοποιήθηκαν για την αποκατάσταση των προσφύγων, την εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανεισμού, τη σταθεροποίηση της δραχμής και παραγωγικά. Την ίδια περίοδο η εξυπηρέτηση του εξωτερικού δανεισμού απορροφούσε το 29% των τακτικών εσόδων.

Β Παγκόσμιος Πόλεμος και Εμφύλιος Πόλεμος (1940-1949)

Κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο η Ελλάδα κατακτήθηκε από τη Γερμανία· ένα από τα επακόλουθα της κατοχής ήταν η καταστροφή των παραγωγικών δομών και ο λιμός. Οι πόροι της Ελλάδας δέχονταν υπερεκμετάλλευση, ενώ μερικά δάση εξαφανίστηκαν από την υπερυλοτομία. Σημαντικά εγγειοβελτιωτικά έργα, όπως γέφυρες, καταστράφηκαν είτε από τους Γερμανούς ή από αντιστασιακές ενέργειες. Πριν την Γερμανική εισβολή, ο Ελληνικός Χρυσός της Τράπεζας της Ελλάδος είχε φυγαδευτεί με μουλάρια και καράβια νύχτα για το Κάιρο. Κατά την κατοχή η υποτίμηση της δραχμής ήταν καθημερινή και αισθητή ακόμα και στις πιο μικρές συναλλαγές. Οι έμποροι προσπαθούσαν να εξαργυρώσουν το χρήμα σε είδος πριν τη δύση του ήλιου, για να προλάβουν την υποτίμηση. Επιπλέον, οι Γερμανοί εφάρμοσαν στην Ελλάδα ένα σύστημα απόσπασης του κυκλοφορούντος πλούτου από την αγορά, το οποίο στηριζόταν στην εξαπάτηση. Στην Αθήνα ένας καφές κόστιζε 1.000.000 δραχμές.

Μετά το τέλος της κατοχής μια λίρα Αγγλίας ισοδυναμούσε με 7.000.000.000 περίπου δραχμές. Η Ελλάδα εντάχθηκε στο σχέδιο Μάρσαλ, αλλά εξαιτίας του εμφυλίου τα κονδύλια

δε μπορούσαν να αποφέρουν οικονομική ανάπτυξη, ενώ ένα μέρος από αυτά χρησιμοποιήθηκε για τις ένοπλες συρράξεις. Εκτός αυτού στην Ελλάδα δόθηκε μόνον ένα μικρό μέρος από την οικονομική υποστήριξη που προέβλεπε αρχικά το σχέδιο. Επιπλέον, η κοινωνική διάλυση που προκάλεσε ο εμφύλιος επηρέασε την Ελλάδα γενικά, άρα και οικονομικά, αρκετές δεκαετίες μετά τη λήξη του. Επίσημα, σταμάτησαν οι εμπόλεμες συρράξεις στην Ελλάδα με τη Συμφωνία της Βάρκιζας το έτος 1944.

Τα οικονομικά της μεταπολεμικής περιόδου (1950-1967)

Στη μεταπολεμική περίοδο ήταν απαραίτητο να υπάρξει αποκατάσταση των υλικών ζημιών, ύστερα οικονομική ανάπτυξη που θα είχαν ως αποτέλεσμα τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Τα προβλήματα από το 1944 μέχρι το 1953 θα τα αντιμετωπίσουν συνολικά 18 κυβερνήσεις που θα προχωρήσουν σε οκτώ υποτιμήσεις της δραχμής. Ο Σπύρος Μαρκεζίνης ως υπουργός συντονισμού αποφάσισε την υποτίμηση της δραχμής κατά 100%, τα οικονομικά μέτρα που πήρε οδήγησαν στην οικονομική ανάπτυξη. Μέχρι το 1955 η Ελλάδα είχε συνάψει μόνο τρία εξωτερικά δάνεια, συνολικά 145 εκ. δολάρια. Το δημόσιο χρέος συντίθεται από το προπολεμικό και το μεταπολεμικό. Το προπολεμικό, μέχρι το 1962 ήταν υπερτριπλάσιο του μεταπολεμικού. Στο προπολεμικό δημόσιο χρέος το 90% καταλάμβανε ο προπολεμικός εξωτερικός δανεισμός. Την περίοδο 1962-1967 οι ελληνικές κυβερνήσεις θα διακανονίσουν το 97% του προπολεμικού εξωτερικού δημόσιου χρέους, το οποίο μαζί με τους τόκους ανερχόταν στα 6,41 δισεκατομμύρια δραχμές.

Ο Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής κυβέρνησε από το 1955 μέχρι το 1963

Η οικονομική ανάπτυξη ήταν ραγδαία, επετεύχθη το λεγόμενο Θαύμα της οκταετίας Καραμανλή. Το 1955-1963 η Ελλάδα ήταν η δεύτερη ταχύτερα αναπτυσσόμενη χώρα στην Ευρώπη με επόμενη τη Δυτική Γερμανία. Το 1961 υπογράφηκε συμφωνία μελλοντικής σύνδεσης με την ΕΟΚ. Μετά το 1955 η ελληνική κυβέρνηση σύναψε 28 εξωτερικά δάνεια, συνολικά 406,4 εκ. δολάρια. Ο μετα-κατοχικός δανεισμός προήλθε κατά 58,4% από τις ΗΠΑ, κατά 19% από τη Δυτ. Γερμανία και κατά 14,36% από την Αγγλία. Τα υπόλοιπα από διεθνείς οργανισμούς. Για την εξυπηρέτηση του μετα-κατοχικού εξωτερικού δανεισμού η Ελλάδα κατέβαλε το 128% της δανειακής προσόδου που λογιστικά είχε πάρει. Σταδιακά, και ίσως χάρη στο Σχέδιο Μάρσαλ η Ελλάδα κατάφερε να ορθοποδήσει οικονομικά τις επόμενες δύο δεκαετίες και να δώσει ένα ανθρώπινο πρόσωπο διαβίωσης, τουλάχιστον σε ένα σημαντικό τμήμα του λαού. Το ίδιο διάστημα, πάντως, εκατοντάδες χιλιάδες μετανάστευσαν στην Γερμανία, το Βέλγιο, την Αυστραλία και τις ΗΠΑ. Τα βασικά υποστηρίγματα της Ελληνικής οικονομίας της μεταπολεμικής Ελλάδας ήταν τα λεγόμενα τέσσερα πόδια":

1. Το ναυτιλιακό συνάλλαγμα: Η ελληνική ναυτιλία ήταν πρώτη στον κόσμο. Οι Έλληνες ναυτικοί ξενιτεύονταν και έστελναν συνεχώς επιταγές στις οικογένειές τους.
2. Το μεταναστευτικό συνάλλαγμα: Εκατομμύρια Έλληνες ξενιτεύτηκαν στη Γερμανία, τις ΗΠΑ, την Αυστραλία, το Βέλγιο, και άλλες χώρες, στέλνοντας τις 11 οικονομίες τους σε ισχυρά Μάρκα ή κάποτε επέστρεφαν και έκαναν κάποια επένδυση, συνήθως ένα σπίτι.
3. Το σταδιακά αυξανόμενο τουριστικό συνάλλαγμα: Η Ελλάδα, μια χώρα πού την επισκέπτονταν παλιά κάποιοι ρομαντικοί περιηγητές μόνο, άρχισε να αποκτά τουριστική υποδομή και οργανωμένες τουριστικές υπηρεσίες. Οι τουριστικές εγκαταστάσεις αρχικά ήταν κρατικές επιχειρήσεις οι οποίες σταδιακά έχουν αποκρατικοποιηθεί μέχρι σήμερα.
4. Οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων: όπως λάδι, ελιές, σταφίδα, φρούτα, και άλλα προϊόντα. Το πολιτικό τοπίο τελικά άρχισε να αποσταθεροποιείται, ενώ το 1965

ανατράπηκε αντισυνταγματικά η κυβέρνηση. Το 1967 το καθεστώς ανατράπηκε στη δικτατορία των συνταγματαρχών.

Τα Οικονομικά της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών (1967-1974)

Ο οικονομικός εγκέφαλος της δικτατορίας ήταν ο Νικόλαος Μακαρέζος, ο οποίος υποστηρίζει την οικονομική πολιτική της δικτατορίας. Η στρατιωτική δικτατορία των συνταγματαρχών ακολούθησε μια εθνικιστική, αντικομμουνιστική αλλά και δημαγωγική πολιτική με αθρόες κατασκευές τεχνικών έργων σε όλη την Ελλάδα. Τα αποτελέσματα ήταν η έντονη αστυφιλία και το σταδιακό ερήμωμα της υπαίθρου, η μεγάλη ζήτηση εργατικών χεριών στις πόλεις με παράλληλη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Ένα άλλο σημαντικό ιστορικό γεγονός της περιόδου αυτής είναι η πετρελαϊκή κρίση του 1973 λόγω του Αραβοϊσραηλινού πολέμου, που είχε ως αποτέλεσμα τον υπερδιπλασιασμό της τιμής των καυσίμων με επακόλουθο την ραγδαία αύξηση όλων των τιμών προϊόντων και υπηρεσιών. Στο μεταξύ η αστυφιλία είχε αυξηθεί σημαντικά, ο πληθυσμός της Αθήνας ήταν 1.500.000 κατοίκους. Υπολογίζεται ότι το 50% της συνολικής μετανάστευσης Ελλήνων στην Αθήνα έγινε μεταξύ των ετών 1950-1967 και το υπόλοιπο 50% επί της επταετούς δικτατορίας 1967-1974. Σημαντικές δηλώσεις - διαπιστώσεις για τα οικονομικά της περιόδου της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών είναι οι εξής:

- Η αντιμετώπιση της φτώχειας εξαντλήθηκε στην διαγραφή των αγροτικών χρεών.
- Η οικονομική πολιτική της δικτατορίας ήταν στην ουσία πολιτική οικονομικής μεγεθύνσεως και όχι οικονομικής αναπτύξεως.
- Ο εξωτερικός δανεισμός στην περίοδο της δικτατορίας των Απριλιανών, ξεπέρασε τρεις φορές τα δάνεια που είχε λάβει το Ελληνικό κράτος από το έτος 1830. Τότε δημιουργήθηκε ο εφιάλτης του υψηλού εξωτερικού χρέους. Ο πληθωρισμός έτρεχε με 30%.
- Η οικονομική κατάσταση έβαινε σταθερώς επιδεινούμενη. Η προσπάθεια αστυνομικής καθηλώσεως των τιμών, οδήγησε εις πλήρη εξάρθρωση της αγοράς.
- Η περίοδος της Δικτατορίας ήταν περίοδος υπέρογκου εσωτερικού δανεισμού, ο οποίος και τετραπλασιάστηκε. Αντίθετα ο εξωτερικός δανεισμός σημειώνει μικρή αύξηση. Συνολικά ελήφθησαν 19 εξωτερικά δάνεια, μόλις στο 6,4% του νέου Δημόσιο Χρέους εξ αυτών το 92,2% ήταν σε δολάρια, ενώ η αγγλική λίρα απουσίαζε. Την περίοδο αυτή εμφανίζονται τα δάνεια σε συνάλλαγμα. Πρόκειται για δάνεια εργοληπτικών εταιρειών, τα οποία έπαιρναν από το εξωτερικό, υπό την εγγύηση του Ελληνικού Δημοσίου. Στη συνέχεια τα παραχωρούσαν στο Ελληνικό Δημόσιο προς εκτέλεση δημοσίων έργων, με ανάδοχους τις εν λόγω εταιρείες. Συνολικά συνομολογήθηκαν 59 τέτοια δάνεια. Προφανώς το Ελληνικό Δημόσιο δεν είναι ο δανειολήπτης, έτσι δεν θεωρείται εξωτερικός δανεισμός. Στο νέο δημόσιο χρέος ο δανεισμός σε συνάλλαγμα αντιπροσώπευε το 23,6%.
- Αριθμητικά, το δημόσιο χρέος το έτος 1974 (πτώση της Δικτατορίας) ανερχόταν σε ποσό που αντιστοιχεί στο 25% του ΑΕΠ.

Η περίοδος μετά το 1974 υπήρξε περίοδος μεγάλου δανεισμού για την Ελλάδα με συνέπεια τη γρήγορη διόγκωση του χρέους. Μεταξύ του 1980 και 1993 το χρέος εκτινάχτηκε από 28,6% σε 111,6% του ΑΕΠ. Το έλλειμμα την ίδια περίοδο ήταν επίσης υψηλό. Μετά το 1993 η οικονομία μπήκε σε έναν πιο ομαλό δρόμο με στόχο να ικανοποιήσει τα κριτήρια σύγκλισης της συνθήκης του Μάαστριχτ. Χάρη στην επίτευξη υψηλότερων ρυθμών ανάπτυξης και αποκρατικοποιήσεων το χρέος άρχισε να μειώνεται ελαφρά ως ποσοστό του ΑΕΠ και το έλλειμμα έπεσε μέχρι το 1999 κάτω από 3%, πετυχαίνοντας τελικά η Ελλάδα να

γίνει μέλος της ONE. Αργότερα 13 αποκαλύφθηκε πως οι σχετικά υψηλές επιδόσεις που παρουσιάζονταν αυτή την περίοδο οφείλονταν σε αποκρύψεις ελλειμμάτων και δανείων, πρακτική που ονομάστηκε δημιουργική λογιστική, στην υλοποίηση της οποίας βοήθησε και η τράπεζα επενδύσεων Goldman Sachs . Περίοδος ένταξης στην ΕΟΚ-ΕΕ και την ευρωζώνη (1974-2001) Η επιδείνωση του δημόσιου χρέους προέρχεται από την αύξηση του εσωτερικού δανεισμού.

Σύμφωνα με το Capital.gr, το Ελληνικό Δημόσιο χρέος, το έτος 1981 ανερχόταν σε ποσό που αντιστοιχεί με 27% του ΑΕΠ. Το 1979 η Ελλάδα υπογράφει συνθήκη προσχώρησης στην ΕΟΚ. Η ένωση ολοκληρώνεται την 1η Ιανουάριου του 1981. Σημαντική απόφαση είναι η εξίσωση των δύο φίλων στο επίπεδο των μισθών και της αναγνώρισης της δουλειάς τους .Το διάστημα 1982-89, κατά μέσο όρο, η συνολική εξυπηρέτηση του Δ.Χ. κάλυψε το 33,61% των τακτικών εσόδων της ίδιας περιόδου. Μεταξύ το 1975-87 συνομολογήθηκαν 18,4 δισ. δολ. εξωτερικών δανείων, εκ των οποίων το 81% διατεθεί για την εξυπηρέτηση των δανείων. Η προσφυγή στον εξωτερικό δανεισμό έγινε για έργα κοινωνιακής, αγροτικής και αστικής υποδομής. Ένα δάνειο το 1986, για την αποκατάσταση των ζημιών από τους σεισμούς στην Καλαμάτα και ένα για την υποστήριξη του ισοζυγίου πληρωμών .Το ΠΑΣΟΚ ανέλαβε την Ελλάδα το 1981 με Δημόσιο Χρέος που αντιστοιχούσε στο 27% του ΑΕΠ, και την παρέδωσε στην Κυβέρνηση Κωνσταντίνου Μητσοτάκη το 1990 με Δημόσιο Χρέος 80% του ΑΕΠ, και παρέδωσε δημόσιο χρέος στο 110% του ΑΕΠ. Από το 1993 διογκώνεται ο δημόσιος τομέας της οικονομίας, για παράδειγμα επανακρατικοποιούνται οι Αστικές Συγκοινωνίες ΕΑΣ Αθηνών, γίνονται μαζικοί διορισμοί στο δημόσιο και διοχετεύονται χρήματα από την ΕΕ σε μη βιώσιμες ή ελλειμματικές δημόσιες ή ιδιωτικές επιχειρήσεις. Το 2001 η Ελλάδα μπήκε στην Ευρωζώνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΔΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ

ΠΟΙΟΙ ΜΑΣ ΔΑΝΕΙΣΑΝ

Οι συστηματικοί δανειστές της Ελλάδος, με τους οποίους είχαν στενή σχέση και συνεργασία οι καπιταλιστές της Ελλάδας ήταν οι: The House of London Hampro, The Comptoir d'Escompt Paris και τέλος, η The National bank Fur Deutschland of Berlin.

Ένα σεβαστό ποσό των δανείων καλυπτόταν επίσης από τους Έλληνες καπιταλιστές. Ειδικοί πάνω σε αυτό το θέμα εκτιμούν ότι στα χέρια των Ελλήνων καπιταλιστών υπήρχα ασφάλιστρα κινδύνου από 15% μέχρι 30% του συνολικού ποσού των δανείων που είχε εισπράξει η χώρα. Σημαντικό ήταν το εσωτερικό χρέος του Ελληνικού κράτους αγγίζοντας το ποσό των 211 εκατομμυρίων δραχμών, χρέος διπλάσιο με τον προϋπολογισμό της Ελλάδος. (Clogg, 2002)

ΓΙΑΤΙ ΜΑΣ ΔΑΝΕΙΣΑΝ

Είναι γνωστό ότι το Ελληνικό κράτος, από την αρχή της δημιουργίας του, ήταν υπό τον έλεγχο των τριών τότε μεγάλων δυνάμεων: Αγγλία, Γαλλία και Ρωσία. Οι μεγάλες δυνάμεις επωφελήθηκαν από ένα μικρό και οικονομικά φτωχό κράτος που δεν ήταν ποτέ ικανό να ξεφύγει από τον έλεγχο τους και έτσι το χρησιμοποίησαν όπως επιθυμούσαν για το δικό τους όφελος. Αξίζει να αναφέρουμε, πως το κύριο ζήτημα εκείνης της εποχής, ήταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία η οποία βρισκόταν σε κρίση και όδευε προς ανασχηματισμό, επομένως, κράτη σαν την Ελλάδα ήταν αρκετά χρήσιμα για τον Ευρωπαϊκό κόσμο.

Τα δάνεια στην Ελλάδα χρησιμοποιήθηκαν για δύο λόγους. Ο πρώτος, για την βιωσιμότητα του κράτους και των αρχουσών τάξεων και ο δεύτερος, για να διατηρήσουν την οικονομική εξάρτηση της χώρας. Ανέκαθεν, το εξωτερικό χρέος ήταν ένα δυνατό εργαλείο πίεσης για την διαιώνιση της εξάρτησης. Είναι γνωστό ότι το 1873, το διεθνές καπιταλιστικό σύστημα (το οποίο μέχρι τότε κινούνταν χωρίς ανταγωνισμό), αντιμετώπισε μία βαθιά κρίση. Η κρίση αυτή που κράτησε μέχρι τα μέσα του 1890, επιτάχυνε την συγκέντρωση του κεφαλαίου, οδηγώντας στην εμφάνιση καρτέλ και μονοπωλίου. Ακόμα, η αναδιοργάνωση τόσο της παραγωγής όσο και των κοινωνικών σχέσεων δημιούργησε ένα νέο υψηλότερο ποσοστό καπιταλιστικής συσσώρευσης. Η παγκόσμια καπιταλιστική κρίση, η καθυστέρηση της ελληνικής πλευράς στην ανάπτυξη παραγωγικών δυνάμεων, σε συνδυασμό με τον εξαρτημένο χαρακτήρα της οικονομίας, έδωσαν την ευκαιρία στα ξένα και ελληνικά κεφάλαια για υποθετικές επενδύσεις. (Clogg, 2002)

Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, το 1875, το διεθνές χρηματιστήριο να προχωρήσει στην περικοπή του ελληνικού χρέους ώστε να μπορούν να δανείσουν στην χώρα. Έτσι, το 1873 και μετά, μια σειρά των επιχειρηματιών της διασποράς, μετέφερε ένα μέρος ή ακόμα και όλες τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες στην χώρα. Αυτοί οι επιχειρηματίες ανέπτυξαν μεγάλο όγκο επενδυτικών δραστηριοτήτων στην χώρα μας, την ίδια στιγμή ήταν και δανειστές μέσω ξένων χρηματοοικονομικών εταιρειών. Τα δάνεια κατά την εποχή του Τρικούπη -παρά τις υποψίες- χρηματοδοτούσαν ένα μεγάλο ποσοστό της βιομηχανικής ανάπτυξης και μία σειρά από διαδικασίες που απαιτούνταν για την ανάπτυξη του κεφαλαίου στην Ελλάδα.

ΠΩΣ ΕΠΙΒΛΙΘΗΚΕ Ο ΔΙΕΘΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ

Μετά το θάνατο του Χαριλάου Τρικούπη ακολούθησε ο καταστροφικός ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1897, τον οποίον κήρυξε ο Δηληγιάννης. Η κατάσταση για την Ελλάδα γινόταν όλο και πιο συγκεχυμένη, εξαιτίας των αντικρουόμενων συμφερόντων των μεγάλων δυνάμεων και των πιέσεων που ασκούσαν οι ομολογιούχοι. Η Ελλάδα βγήκε από τον πόλεμο νικημένη και ταπεινωμένη. Μετά την ήττα, η Ελλάδα, κατέθεσε το πεπρωμένο της στις μεγάλες δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία, Γερμανία, Ιταλία και Τουρκία) με το οποίο επιχείρησε να ενεργήσουν ως διαμεσολαβητές για την εκεχειρία και την ειρήνη με την Τουρκία. Οι μεγάλες δυνάμεις απάντησαν με τον τρόπο που επιθυμούσαν. Την υποχρέωσαν να πληρώσει πολεμικές ζημίες στην Τουρκία ύψους 4 εκατομμυρίων τούρκικων λυρών (95 εκατομμύρια χρυσά φράγκα), το οποίο ποσό μπορούσε να βρεθεί μόνο μέσω δανεισμού. Έπειτα, σαν καλοί φιλέλληνες, προθυμοποιήθηκαν να χρηματοδοτήσουν αυτόν τον δανεισμό με αντάλλαγμα να αναλάβουν τον διεθνή δημοσιονομικό έλεγχο της χώρας. Το 1897 έφτασαν στην Ελλάδα οι αντιπρόσωποι των μεγάλων δυνάμεων με σκοπό να διαπραγματευτούν. Η επίσημη ονομασία αυτού του οργανισμού ήταν «Διεθνής Δημοσιονομικός Έλεγχος». Η Ελλάδα μέχρι τότε (1824-1897) πήρε 10 εξωτερικά δάνεια, συνολικά 770 εκ. γαλλικά φράγκα. Κατά μέσο όρο η τιμή έκδοσης κυμάνθηκε στο 72,54%, δηλαδή χρεώθηκε 770.000.000 γαλλικά φράγκα αλλά παρέλαβε τα 464.100.000. Τα υπόλοιπα ήταν τιμή έκδοσης και διάφορα άλλα έξοδα-κρατήσεις. (Clogg, 2002)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Στις 23 Νοεμβρίου 1821, το ανώτατο δικαστήριο της Ελλάδας, δηλαδή το σώμα της κυβέρνησης, αποτελούμενο από εκπροσώπους της Ρούμελης, της Θεσσαλίας και της Μακεδονίας, μετά από απόφαση του τότε εξουσιοδοτημένου βαρόνου Θεοχάρη Κεφαλά, ο οποίος ήταν μέλος του διεθνούς κοινοβουλίου, αποφάσισε να συνάψει δάνειο ύψους 150.000 φιορίνια (νόμισμα της Φλωρεντίας). Αυτή η προσπάθεια αποδείχθηκε μη καρποφόρα. Το 1823, η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να δημιουργήσει μία συμμαχία με τους Order of the Knights μέσω του Γάλλου φιλέλληνα Philip Zournten. Στις 18 Ιουλίου του 1823 υπογράφηκε η συνθήκη συμμαχίας μεταξύ των ιπποτών και του Ph. Zurnten εκ μέρους της ελληνικής επανάστασης. Η συμμαχία αυτή ακυρώθηκε κατευθείαν, αλλά αυτό ήταν η αναγνώριση της κυριαρχίας των Knights στα νησιά: Ρόδος, Κάρπαθος και Αστυπάλαια καθώς οι ιπότες θα παρείχαν στο κράτος δάνειο ύψους 10 εκατομμυρίων λιρών για να «διασφαλίσουν» τα 3 παραπάνω νησιά καθώς και την Σύρο και τις Οινούσες. Από αυτό το δάνειο, αρχικά θα κατανεμόταν στο Ελληνικό κράτος το ποσό των 4 εκατομμυρίων την στιγμή που οι Έλληνες θα προωθούσαν τα παραπάνω νησιά στους λεγόμενους Knights προς απασχόληση τους, και το υπόλοιπο ποσό όταν αυτά τα νησιά βρισκόταν πλέον ολοκληρωτικά υπό την κατοχή τους.

Την ίδια στιγμή, ο Παλαιών Πατρών Γερμανός και ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης πήγαν στην Ιταλία ως εκπρόσωποι της ελληνικής κυβέρνησης, με σκοπό να διαπραγματευτούν, χωρίς τελική επιτυχία. Όλες οι προαναφερθέντες προσπάθειες δεν οδήγησαν πουθενά καθώς, μεταξύ άλλων, δεν υπήρχε σταθερό ελληνικό κράτος που θα μπορούσε να διαπραγματευτεί με τον ξένο παράγοντα, και αυτό λόγω του ανταγωνιστικού ενδιαφέροντος των μεγάλων δυνάμεων οι οποίοι είχαν την επιθυμία να χρηματοδοτήσουν πόλεμο εάν δεν ήταν σίγουροι ότι το τελικό αποτέλεσμα θα ήταν προς όφελος τους. Όλο αυτό έγινε λόγω των διαμεσολαβητών τους, –όπως σημειώθηκε από τους ιστορικούς– οι οποίοι όπως σημειώθηκε ήταν τυχοδιώκτες και κερδοσκόποι. (Ελεφάντης, 1999)

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΔΑΝΕΙΟ ΜΕ ΕΓΓΥΗΣΗ ΟΛΗ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ

Το πρώτο δάνειο διαπραγματεύτηκε μεταξύ των Ελλήνων απεσταλμένων: Ιωάννη Ορλάνδο και Αντρέα Λουριώτη και της φιλελληνικής Λονδρέζικης κοιμητείας. Το αποτέλεσμα αυτής της διαπραγμάτευσης έγινε γνωστό στις 21 Φεβρουαρίου 1824. Το ποσό ήταν 800.000 GBP (αγγλικές λίρες). Η τιμή εκδόσεως ήταν 59%. Με άλλα λόγια, οποιοσδήποτε επενδυτής έδινε αυτές τις 59 λίρες, έπαιρνε μετοχές αξίας 100 λιρών. Έτσι, το πραγματικό ποσό του δανείου υπολογίστηκε στις 472.000 λίρες. Ο ετήσιος τόκος της ονομαστικής αξίας του δανείου άνω των 800.000 λιρών ήταν 5%. Το δάνειο θα εφαρμοστεί αναδρομικά από την 1 Ιανουαρίου του 1824 και θα είναι πληρωτέο στον Λονδίνο στους επόμενους 6 μήνες χωρίς χρεώσεις. Η διάρκεια της απόσβεσης ορίστηκε στα 36 χρόνια. Για την έκδοση του δανείου ήταν εγγύηση η Ελληνική εθνική ιδιοκτησία. Ως νόμισμα του δανείου αποφασίστηκε η στερλίνα. Παρότι θεωρητικά είχε αποφασιστεί ότι το ενεργό μέρος του δανείου το οποίο θα λάμβαναν τα ελληνικά ταμεία θα ήταν 472.000 λίρες, σε ελληνικά κεφάλαια παρελήφθησαν 298.726 στερλίνες σε μετρητά και 10.063 στερλίνες σε προμήθειες. (Ελεφάντης, 1999)

Τι έγινε στα υπόλοιπα

- Για μεσιτικές υπηρεσίες δόθηκαν 25.746 στερλίνες
- Για τόκους για 2 χρόνια αναδρομικά παρακρατήθηκαν 80.000 στερλίνες

- Για χρεολυσία 16.000 στερλίνες
- Οι υπόλοιπες 41.465 στερλίνες ξοδεύτηκαν με τον ποιο ασυνείδητο τρόπο. Για παράδειγμα οι Έλληνες διαπραγματευτές του δανείου: Ιωάννης Ορλάνδος και Ανδρέας Λουριώτης πήραν για προσωπικά έξοδα, το υπέρογκο για εκείνη την εποχή ποσό των 5.046 στερλινών.

ΤΑ ΤΡΕΧΟΝΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μεγάλο εξωτερικό χρέος, μεγάλες αμυντικές δαπάνες, ένα μη αποδοτικό φορολογικό σύστημα, αποκλεισμός από τις αγορές, είναι μερικά από τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η Ελλάδα. Η στρατηγική σημασία των μεγάλων δυνάμεων τα τελευταία 200 χρόνια υπήρξε ανίκανη να αλλάξει και πολλά. Δεν είναι ξεκάθαρη η σημαντικότητα της πολιτικής και οικονομικής αστάθειας της Ελλάδας στις εξωτερικές δυνάμεις. Οποιαδήποτε αποτυχία της Ελλάδας θα έχει επιπτώσεις στο Ευρωπαϊκό σύστημα. Αν κάποιος ευρωπαϊκός ηγέτης πιστεύει πώς η σωτηρία της Ελλάδας είναι το κλειδί της δικιάς του σωτηρίας τότε ίσως η Ελλάδα δεν έχει χάσει την στρατηγική της αξία. (Σβορώνος, 2007)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΑ ΔΑΝΕΙΑ

Τα πρώτα δάνεια από τους εξωτερικούς δανειστές έφτασαν στην Ελλάδα το 1824 και το 1825. Τα διαβόητα «δάνεια ανεξαρτησίας», δεν μπορούσαν να εξυπηρετηθούν από μία επαναστατική κυβέρνηση η οποία δεν είχε ούτε επαρκές εισόδημα, ούτε μπορούσε να δώσει προτεραιότητα στην αποπληρωμή των υποχρεώσεων της έναντι του πολέμου, ακόμα και αν το ήθελε. Έτσι, 2 χρόνια αργότερα κήρυξε χρεοκοπία.

Μία σύντομη ιστορική ανασκόπηση δείχνει ένα κράτος το οποίο δεν έζησε ελεύθερο από τις δανειακές υποχρεώσεις στους δανειστές. Αρχικά η κυβέρνηση υπέγραψε ομόλογα συνολικής αξίας 2.8 εκατομμυρίων λιρών για το δάνειο του 1824, και 55.5 εκατομμυρίων λιρών για τον επόμενο χρόνο. Από αυτά, όχι μόνο δεν παρέλαβε τα 58.3 εκατομμύρια λίρες, αλλά μόνο το ένα τρίτο εξ' αυτών. Η διαφορά παρακρατήθηκε από του Άγγλους τραπεζικούς και τους Έλληνες και ξένους μεσάζοντες, κυρίως τους διαχειριστές των δανείων. Τον ίδιο χρόνο στην Τροιζήνα, εκλέχθηκε ο Ιωάννης Καποδίστριας, ο οποίος εκτός από το κράτος, προσπάθησε να βοηθήσει και τη δημόσια οικονομία, «κοιτώντας» σε καινούριο δάνειο το 1830. Αδυνατώντας να ανανεώσει τα δάνεια ανεξαρτησίας, έψαξε για εγγυητές εκεί που μπορούσε, στις τρεις δηλαδή μεγάλες πατρογονικές δυνάμεις. Δυστυχώς, δολοφονήθηκε το 1831 πριν προλάβει να κλείσει αυτήν την συμφωνία. Με την συνθήκη του Λονδίνου (05/07/1832) πήραμε το δάνειο των 60 εκατομμυρίων, αλλά μαζί με αυτό έφτασε στην Ελλάδα και ο Όθωνας (Otto I). Το χειρότερο ήταν ότι, από τα 60 εκατομμύρια, στην Ελλάδα έφτασαν μόνο τα 27. Οι ηγέτες κράτησαν έναντι προηγούμενων χρεών 2 εκατομμύρια, έλαβαν προμήθεια 2 εκατομμυρίων, αλλά και υποχρεώθηκαν να πληρώσουν 11 εκατομμύρια στον Σουλτάνο για την αγορά της Εύβοιας, της Φθιώτιδας και της Φωκίδας οι οποίες είχαν απελευθερωθεί με βία. Πέραν όλων αυτών, έρχεται να προστεθεί και το γεγονός ότι μέσα στους όρους του δανείου ήταν μία σειρά περιττών δαπανών, όπως οι δαπάνες σχετικά με το κόστος της αντιβασιλείας, των στρατιωτικών μισθών και κυρίως της Βαυαρίας. Εν κατακλείδι, από τα 60 εκατομμύρια, υπέρ τον ελληνικών κρατικών δαπανών εκταμιεύτηκαν 27 εκατομμύρια. (Hering, 2004)

Το έτος 1835, στο δημόσιο ταμείο υπήρχαν 1.800.000 δραχμές και από αυτά τα χρήματα έπρεπε να καλυφθούν τα ελλείμματα 1833-1835 και η εξυπηρέτηση του δανείου, που ήταν 2.700.000 δραχμές. Τελικά η καθαρή πρόσοδος, από το δάνειο, για την Ελλάδα ήταν 14,2%. Στο τέλος του 1859 η Ελλάδα έναντι του δανείου χρωστούσε υπερτριπλάσια των όσων λογιστικά είχε επωφεληθεί από το δάνειο. Με τις λίγες δημόσιες αναθεωρήσεις της γεωργικής παραγωγής, η Ελλάδα είχε εξυπηρετήσει αυτό το δάνειο ούτως ή άλλως μέχρι τον Μάιο του 1843, την στιγμή που ο Όθωνας ανέστειλε μόνιμα την πληρωμή τόκων και αποσβέσεων.

Η Ελλάδα, θα βρεθεί μόνιμα έξω από τις αγορές για 30 χρόνια μετά την χρεοκοπία του 1843. Οι πραγματικοί ιδιώτες ομολογιούχοι εξόφλησαν πλήρως τις τρεις εγγυητικές δυνάμεις, αλλά προσπάθησαν με κάθε μέσο πολιτικού εξαναγκασμού να εξασφαλίσουν την πληρωμή τους. Στις διαπραγματεύσεις, η ελληνική πλευρά συζητούσε μόνο για το δάνειο του 1832 και οι δανειστές πίεζαν ενεργά εκμεταλλεόμενοι το «λάθος» του Όθωνα να βοηθήσει τους ρώσους στρατιωτικούς στον Εγκληματικό Πόλεμο του 1854-1856. Οι άγγλο-γάλλοι κατέλαβαν το λιμάνι του Πειραιά για 3 χρόνια (ακόμα και μετά το πέρας του πολέμου), αιτιολογώντας την κατοχή τους με τους όρους του δανείου που προέβλεπε την εισπραξη των τελωνιακών εσόδων έναντι χρεών. Το 4ο εξωτερικό δάνειο ολοκληρώθηκε το 1879, όταν η Ελλάδα βρέθηκε σε συμβιβασμό με τους ηγέτες, καινούριους και παλιούς, αφού πρώτα ο καγκελάριος Bismarck απείλησε να εμποδίσει της συνθήκη προσάρτησης της Θεσσαλίας αν οι Βαυαροί κληρονόμοι δεν εγκατασταίνονταν άμεσα. (Hering, 2004)

Το 1940, η Ελλάδα είχε να αντιμετωπίσει πολύ πιο σοβαρά προβλήματα από το αποθεματικό της κυβέρνησης. Ο υπερπληθυσμός του 1944-1945 είχε ένα απρόσμενο θετικό αποτέλεσμα καθώς «εξαφάνισε» το εγχώριο χρέος. Η σταθεροποίηση της οικονομίας και η ανάκτηση των δημοσίων εσόδων επιτεύχθηκαν με πολλές νομισματικές μεταρρυθμίσεις και χάρης την βοήθεια της Αμερικής. Η τελική αποκατάσταση της νομισματικής σταθερότητας, ήρθε χάρης την ταχεία υποτίμηση της δραχμής (στο 100%) τον Απρίλιο του 1953 από την κυβέρνηση του Παπάγου και την σταθεροποίηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας μεταξύ δραχμής-δολαρίου. Τα λεγόμενα «οχτώ χρόνια Καραμανλής» 1955-1963, η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε κατά ένα αναπάντεχο ποσοστό, που το 1961 έφτασε το μοναδικό 13%. Χωρίς καμία υπερβολή, η περίοδος μεταξύ 1953-1981, είναι η μοναδική στην οποία η Ελλάδα δεν είχε πρόβλημα με το υπερβολικά υψηλό δημόσιο χρέος. (Hering, 2004)

Τα μικρά δημόσια ελλείμματα που κληρονομήθηκαν από την περίοδο της δικτατορίας και η οχταετία του Καραμανλή, συντέλεσαν καταλυτικά στην ανάπτυξη πάνω από 10% της ελληνικής οικονομίας. Μια κληρονομιά που δεν εκμεταλλεύτηκαν οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ και Γεώργιου Παπανδρέου. Αντίθετα, η «πελαταική φιλοσοφία» μεταξύ των πολιτών και των πολιτικών στην Ελλάδα, επέστρεψε στις κυβερνήσεις να «οικοδομήσουν» ένα κράτος άδικο και αναποτελεσματικό, ευεργετικό για εκείνους τους πολίτες οι οποίοι είχαν πρόσβαση σε οποιαδήποτε μορφή εξουσίας σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο. Έτσι το δημόσιο χρέος από τα 20% GDB το 1974, αυξήθηκε στο 48% κατά την κυβέρνηση Παπανδρέου (1982-1989), έφτασε το 90% κατά την περίοδο Μητσοτάκη (1990-1993), ανέβηκε στο 109% την περίοδο που ήταν πρωθυπουργός ο Α. Παπανδρέου (1994-1996), ώστε να πέσει μόνιμα στο 99% το 2001 επί Κ. Σημίτη και την είσοδο στο EMU και τελικά αυξήθηκε ξανά στο 112% το 2004.

Ίσως η υπογραφή του πρώτου χρηματοδοτικού μνημονίου τον Μάιο του 2010, εμπόδιζε τυπικά την 5η πτώχευση του ελληνικού κράτους, αλλά το δημόσιο χρέος που ξεπέρασε το 177% το 2014, δεν εξυπηρετούσε ακόμα τίποτα, αφού δεν υπήρχε σταθερή ανάπτυξη. Σε αυτή την μακρά διάρκεια, η διεθνής κρίση, τότε και τώρα, «φούσκωσε» τα δικά μας προβλήματα με το δικό μας μοντέλο ανάπτυξης και τις πολιτικές μας ευθύνες και τις ευκαιριακές συμπεριφορές. (Hering, 2004)

Η ΧΡΕΟΚΟΠΙΑ ΤΟΥ 1932

Η 4η μεγάλη πτώχευση στην ιστορία του ελληνικού κράτους είναι η πτώχευση του 1932. Κάποιοι θεωρούν αυτήν την χρεωκοπία υπαίτια της δημιουργίας της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης του 1929. Οι αποδείξεις μας δείχνουν κάτι διαφορετικό. Την περίοδο 1922-1932 παρουσιάστηκε στην Ελλάδα μία εισβολή από ξένα κεφάλαια, σχεδόν τριπλάσια από αυτά που υπήρξαν την εποχή του Τρικούπη. Το εξωτερικό χρέος έφτασε το ποσό των ~ 540 εκατομμυρίων χρυσών φράγκων, ενώ το εσωτερικό ήταν 144 εκατομμυρίων χρυσών φράγκων. Το 67,42% του εξωτερικού χρέους ήταν Αγγλικά κεφάλαια, το 9,88% ήταν Αμερικάνικα κεφάλαια, 7,52% Γαλλικά κεφάλαια, 5,40% Σουηδικά κεφάλαια, 3,44% Βέλγικα κεφάλαια, 1,7% Γερμανικά κεφάλαια και 1,65% Ιταλικά κεφάλαια. Επίσης, ένα ποσό των 108 εκατομμυρίων \$ (περίπου το 20% του συνολικού εξωτερικού χρέους) ήταν τίτλοι των οποίων οι ιδιοκτήτες ζούσαν στην Ελλάδα. (Clogg, 2002)

Τι εξηγεί αυτήν την δανειστική έκρηξη;

- Πριν το 1922 είχαμε την συμμετοχή της Ελλάδας στους Βαλκανικούς πολέμους
- Τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο
- Η εκστρατεία της Ουκρανίας αποσκοπούσε στην συντριβή της επανάστασης του Οκτωβρίου
- Η Ασιατική εκστρατεία κατέληξε σε καταστροφή, με σκοπό την εξασφάλιση των συμφερόντων της Βρετανίας και της Γαλλίας στην Μέση Ανατολή.

Ως αποτέλεσμα, η χώρα έφτασε στην πλήρη φτώχεια με εκατομμύρια πεινασμένους και πρόσφυγες. Ακριβώς εκεί «χτίστηκαν» οι συνθήκες της εκτόξευσης του χρέους και της χρεοκοπίας του 1932. Αυτή η χρεοκοπία οδήγησε στην δικτατορία του Μεταξά. Τα χρέη και οι χρεωκοπίες στην ελληνική ιστορία έχουν κοστίσει ακριβά στον ελληνικό λαό. Εξάντλησαν τον πλούτο που είχε παραχθεί. Οδήγησαν στην λεηλασία της χώρας, προς όφελος όλων των δανειστών. Έφεραν πολιτική και κοινωνική τραγωδία. Παρόλα αυτά, η χώρα συνέχισε να δανείζεται συνεχώς ακόμα και μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, φτάνοντας στην κατάσταση που βρίσκεται τώρα. Οι λόγοι δανεισμού ήταν οι ίδιοι που ήταν και παλιά. Η ιστορία του χρέους και των χρεωκοπιών, αποκαλύπτει ότι οι δανειστές δεν μπορούσαν ποτέ να υπολογίσουν ή να μετριάσουν τις τραγωδίες των ελλήνων. Διαδικασία υπολογισμού ή διαβούλευση μαζί τους δεν υπάρχει. Η ιστορία αποκαλύπτει ότι η σχέση με τους δανειστές ήταν πάντα αυστηρά μεταξύ 2 επιλογών: ή υπάρχει υπακοή μεταξύ των 2 πλευρών για τα συμφέροντα τους ή υπάρχει σύγκρουση. (Clogg, 2002)

Στο σήμερα η Ελλάδα είναι στο ίδιο σταυροδρόμι. Ή να υποκύψει και έτσι να δημιουργηθεί ένας τεράστιος όγκος χρέους από τους πιστωτές ή να συγκρουστεί μαζί τους με οποιοδήποτε κόστος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5°: ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

Στις αρχές της δεκαετίας του 1930, πολλές χώρες αθέτησαν τις υποχρεώσεις τους όσον αφορά τις κρατικές οφειλές καθώς ο κόσμος εισήλθε στην Μεγάλη Ύφεση. Ο Βενιζέλος, παρά την επιτυχία της εξωτερικής πολιτικής, συνέχισε τον δανεισμό από τους εξωτερικούς δανειστές της χώρας, αυξάνοντας έτσι ακόμα περισσότερο το δημόσιο χρέος. Τελικά, μετά το «χτύπημα» της παγκόσμιας κρίσης το 1929, αναγκάστηκε να κηρύξει την τέταρτη χρεοκοπία στην ιστορία της Ελλάδας, της οποίας το ποσό υπολογίστηκε περίπου στα 2,5 δισεκατομμύρια.

Το 1936, ο δικτάτορας Ιωάννης Μεταξάς, αρνήθηκε να πληρώσει το χρέος στην Βέλγικη τράπεζα Societe Commerciale de Belgique. Έτσι η Βέλγικη κυβέρνηση άσκησε έφεση στο Δικαστήριο Διεθνούς Δικαίου, απαιτώντας την εκπλήρωση των νόμιμων δικαιωμάτων των τραπεζών. Η ελληνική κυβέρνηση ανέφερε την λυπηρή οικονομική κατάσταση του λαού και της χώρας και ο νόμιμος εκπρόσωπος της υπέβαλε το 1933 στο δικαστήριο την ακόλουθη δήλωση: 'Μπορεί να υπάρξει μία έκτακτη κατάσταση που να καθιστά αδύνατη την κυβέρνηση να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της έναντι των πιστωτών και του λαού της. Οι πόροι της χώρας είναι ανεπαρκείς για να ικανοποιήσουν ταυτόχρονα και τις δύο απαιτήσεις. Το δυσάρεστο πρόβλημα προκύπτει όταν κάποιος πρέπει να επιλέξει μεταξύ των δύο αυτών λειτουργιών. Η θεωρία αναγνωρίζει στο θέμα αυτό ότι το καθήκον μίας κυβέρνησης για την εξασφάλιση της εύρυθμης λειτουργίας των βασικών δημοσίων υπηρεσιών υπερκαλύπτει την πληρωμή των χρεών της. Σε περίπτωση που η πληρωμή του χρέους της θέτει σε κίνδυνο την οικονομική ζωή της διοίκησης, η κυβέρνηση υποχρεούται να αναστείλει ή να μειώσει το χρέος.' Το Διεθνές Δικαστήριο αποδέχτηκε και δικαιολόγησε την λογική της Ελλάδας, δημιουργώντας ταυτόχρονα ένα νομικό «παράθυρο», που αργότερα πολλές χώρες όπως η Αργεντινή και το Εκουαδόρ εκμεταλλεύτηκαν ώστε να μην αποπληρώσουν τα χρέη τους. Συγκεκριμένα, ο πρόεδρος του Εκουαδόρ, Rafael Correa, συνέστησε το 2007 μία διεθνή επιτροπή ελέγχου για το δημόσιο χρέος της χώρας του, τα συμπεράσματα της οποίας τον επέτρεψε να αρνηθεί το 70% του χρέους! Ακολούθως, στην Αργεντινή, η κυβέρνηση του Nestor Kichner το 2003, διέγραψε μονομερώς το μεγαλύτερο ποσοστό του δημόσιου χρέους της χώρας. (Τσακαλογιάννης, 2008)

Μετά τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο, παρά την κακή οικονομική κατάσταση της Ελλάδας και της μεγάλης αντιφασιστικής πάλης, οι πιστωτές συνέχισαν να απαιτούν τα προπολεμικά χρέη της Ελλάδας και να τα χρησιμοποιούν για να επιβάλουν τις επιλογές τους. Το ελληνικό κράτος επικεντρώθηκε κυρίως στην ανασυγκρότηση της χώρας. Μέχρι το τέλος του 1955, η Ελλάδα είχε λάβει μόνο τρία δάνεια από το εξωτερικό, συνολικού ύψους 145 εκατομμυρίων δολαρίων. Λίγα χρόνια αργότερα, η χώρα υπέγραψε άλλα 28 δάνεια με τις Η.Π.Α., την δυτική Γερμανία και το Ηνωμένο Βασίλειο, ύψους 406 εκατομμυρίων δολαρίων. Ο τελευταίος, πολύ δυσμενής για την Ελλάδα συμβιβασμός ήταν το 1964 επί κυβερνήσεως Γιώργου Παπανδρέου με Υπουργό Οικονομικών τον Κων/νο Μητσοτάκη. Η μεγάλη ανάπτυξη ωστόσο, και ο αυστηρός έλεγχος των δαπανών, την δεκαετία 1955-1965, συνέβαλαν στην σταδιακή αποπληρωμή του προπολεμικού χρέους, το οποίο ολοκληρώθηκε το 1967.

Κατά την διάρκεια της στρατιωτικής χούντας του 1967-1974, τα δάνεια εξωτερικού παρουσίασαν μικρή μείωση, δεδομένου ότι το κράτος επικεντρώθηκε κυρίως στην εγχώρια δανειοληψία. Ωστόσο, μετά την πτώση της ελληνικής στρατιωτικής χούντας, υπήρχαν 24 μεγάλα δάνεια εξωτερικού, τρία εκ των οποίων προερχόταν από την γαλλική κυβέρνηση και τα υπόλοιπα από διεθνείς οργανισμούς και τράπεζες. (Τσακαλογιάννης, 2008)

Κ. Καραμανλής

Η περίοδος μετά το 1974 υπήρξε περίοδος μεγάλου δανεισμού για την Ελλάδα με συνέπεια τη γρήγορη διόγκωση του χρέους. Μεταξύ του 1980 και 1993 το χρέος εκτινάχτηκε από 28,6% σε 111,6% του ΑΕΠ. Το έλλειμμα την ίδια περίοδο ήταν επίσης υψηλό. Υπήρξε ένα εύχρηστο χρέος το 1974 επί Κων/νου Καραμανλή. Μέσα σε 7 χρόνια ο λεγόμενος «εθνάρχης» πιεζόταν από τον συνεχή δανεισμό ενώ ο συντονιστής Κ. Μητσοτάκης καυχιόταν ότι όλοι θέλουν να μας δανείσουν. Επιπλέον, ο Καραμανλής «έκανε το κόλπο» και έβαλε τις τράπεζες και τις δημόσιες εταιρείες να δανείζονται και όχι την κυβέρνηση, χρεώνοντας το ίδιο, παρουσιάζοντας έτσι ένα μικρότερο δημόσιο χρέος.

Α. Παπανδρέου

Ο Ανδρέας Παπανδρέου, ο οποίος αντικατέστησε τον Κ. Καραμανλή το 1981, ξεκίνησε την «σοσιαλιστική μεταμόρφωση» της κοινωνίας με δάνεια από το εξωτερικό. Άφθονα χρήματα από τις τράπεζες του D. Rockefeller, γέμισε την σοσιαλιστική αγορά, προσφέροντας την αίσθηση της ευχαρίστησης στους παραπλανημένους Έλληνες. Εκείνη την εποχή, το μεγαλύτερο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας ήταν το τεράστιο δημόσιο χρέος, το οποίο ξεκίνησε να μεγαλώνει το 1982 και έφτασε το ποσό των 31 δις δραχμών. Το δημόσιο χρέος συνέχισε να αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς με συνεχή παραλαβή νέων δανείων, 75% των οποίων χρησιμοποιήθηκαν για την αποπληρωμή των προηγούμενων δανείων. Σύμφωνα με ένα άρθρο του ακαδημαϊκού καθηγητή Άγγελου Αγγελόπουλου, «Ήταν πολύ αμφίβολο αν η Ελλάδα μπορούσε να δανειστεί τα επόμενα χρόνια μεγάλα ποσά χωρίς την παρέμβαση διεθνών οργανισμών χωρίς δεσμεύσεις έναντι των δανειστών και χωρίς υποθήκευση του οικονομικού μέλλοντος της χώρας».

Το 1985, η Ελλάδα είχε το μεγαλύτερο κατά κεφαλήν δημόσιο χρέος στον κόσμο, που είχε αρχίσει να μαστίζει την οικονομία της χώρας, σταματώντας την ανάπτυξη της. Ο Έλληνας πρωθυπουργός Ανδρέας Παπανδρέου έλαβε δάνεια για έργα υποδομής μεταφορών, αγροτικών και αστικών υποδομών.

Το 1986, η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ αδυνατούσε να δανειστεί από το εξωτερικό και έτσι κατέφυγε στην EEC (European Economic Community), η οποία αποφάσισε να δώσει ένα δάνειο ύψους 1,75 δις ευρώ σε δύο δόσεις. Το «πανηγύρι» με το ξένο χρήμα έφερε για πρώτη φορά το IMF (International Monetary Fund) στην χώρα μας.

Στα χρόνια που ακολούθησαν, η ζωή περνούσε μεταξύ των προγραμμάτων δημοσιονομικής λιτότητας, ενώ το 1996 έφερε μερικές ανησυχητικές εξελίξεις: την προσπάθεια των Ολυμπιακών αγώνων της Ελλάδας και το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την είσοδο στο ευρώ. Ο τότε υπουργός Αθλητισμού της Ελλάδας, Γεώργιος Λιάνης, εκμεταλλεύτηκε την πολιτική αστάθεια της εποχής για να υποβάλει προσφορά στην Αθήνα για την οργάνωση των Ολυμπιακών αγώνων του 2004.

Η πολιτική αστάθεια μετριάστηκε από τον Κώστα Σημίτη όταν ανέλαβε την θέση του πρωθυπουργού. Το πρόγραμμα εκσυγχρονισμού του, το οποίο αποσκοπούσε στην διασφάλιση της υγείας της ελληνικής οικονομίας και της εισόδου της στο ευρώ, δημιούργησε αληθινά θεαματικά αποτελέσματα, αλλά στην πραγματικότητα ήταν μάρτυρας των οικονομικών δεδομένων. (Ηλιαδάκης, 2009)

ΤΟ ΘΑΥΜΑ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΝΟΜΙΣΜΑ

Μέχρι το 2004, ένα μεγάλο «σύννεφο τεχνητής ευφορίας» έπληξε ένα μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Οι Έλληνες είχαν εύκολη πρόσβαση σε πιστωτικές κάρτες και ατελείωτα δάνεια. Σε εκείνο το σημείο, οι τράπεζες έδιναν χρήματα σε οποιονδήποτε, ακόμα και αν οι δανειολήπτες τα χρησιμοποιούσαν για να κλείσουν διακοπές. Χάρη σε αυτό, το ελληνικό τραπεζικό σύστημα μείωσε μεθοδικά την δική του φούσκα, η οποία με την σειρά της οδήγησε σε φούσκες στον κατασκευαστικό τομέα, στα ΜΜΕ, στον τουρισμό κτλ. Αυτό με την σειρά του, πυροδότησε μια εκρηκτική άνοδο στην ελληνική χρηματιστηριακή αγορά. Η αξία του αυξήθηκε από 1.200 σε 6.500 μονάδες, μόνο και μόνο για να πέσει σε 66 μονάδες μέσα σε ένα χρόνο.

Ο τότε υπουργός Οικονομικών Γιάννος Παπαντωνίου χαμογελώντας στα πάνελ υποστηρίζοντας ότι το ελληνικό χρηματιστήριο εξακολουθεί να είναι ισχυρό. Λίγα χρόνια αργότερα, 136 δισεκατομμύρια ευρώ εξαφανίστηκαν από το χρηματιστήριο. Τα προειδοποιητικά σημάδια είχαν ήδη εμφανιστεί το 2004, όταν η Ελλάδα φιλοξένησε τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Το ιδιωτικό χρέος κατέστη μη βιώσιμο, οι τράπεζες απαίτησαν τα χρήματα τους, πολλοί είχαν χάσει μια περιουσία στο χρηματιστήριο και η δημόσια οικονομία πήγαινε από το κακό στο χειρότερο. Λίγες μέρες πριν την τελετή λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, η Ελλάδα προειδοποίησε την Ευρωζώνη ότι τα στοιχεία του δημόσιου χρέους και του ελλείμματος θα είναι χειρότερα από ότι αναμενόταν, καθιστώντας την πρώτη χώρα της ΕΕ υπό δημοσιονομική παρακολούθηση από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή το 2005. (Τσακαλογιάννης, 2008)

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

Ο Σημίτης παραιτήθηκε από πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ στις 7 Ιανουαρίου του 2004 και τον διαδέχτηκε ο Γ. Παπανδρέου στις 8 Φεβρουαρίου του 2004. Στις βουλευτικές εκλογές του Μαρτίου του ίδιου χρόνου, νικητής αναδείχθηκε ο καινούριος πρόεδρος της ΝΔ και ανιψιός του «εθνάρχη», Κώστας Καραμανλής. Υποσχέθηκε την αποκατάσταση του κράτους και ην εξυγίανση της δημόσιας οικονομίας. Επιπλέον, υποσχέθηκε να μειώσει την κρατική επιβάρυνση στον δημόσιο τομέα με νέα πολιτικά ευρήματα, ακυρώνοντας πλήρως τον προηγούμενο «Νόμο Πεπονή» (είναι η δημιουργία συστήματος πρόσληψης δημοσίων υπαλλήλων με αντικειμενικά κριτήρια, ΑΣΕΠ) προσπαθώντας έτσι να επιβάλει έναν έλεγχο. Δημιούργησε επίσης 700 καινούργιους δημόσιους οργανισμούς με ετήσιο κόστος 200 εκατομμύρια ευρώ. Τελικά, παρότι ήξερε πολύ καλά την οικονομική κατάσταση και παρότι ήξερε τι έπρεπε να κάνει, φοβούμενος το πολιτικό κόστος και επιδείνωση της κατάστασης, παρέδωσε την έτοιμη να εκραγεί βόμβα στην επόμενη κυβέρνηση του Γ. Παπανδρέου.

Η περίοδος του Κώστα Καραμανλή (2004-2009) χαρακτηρίστηκε επίσης και από πολλά σκάνδαλα διαφθοράς, όπως για παράδειγμα το Βατοπέδι, την Siemens, το σκάνδαλο των δομημένων ομολόγων κτλ. Η κυβέρνηση επίσης κατηγορήσε το άμεσο κλείσιμο του ελληνικού κοινοβουλίου, μία κίνηση που οδήγησε στην εξάλειψη όλων των εκκρεμών υποθέσεων για εκείνη την περίοδο, κάτι που σύμφωνα με την αντιπολίτευση ήταν μία κίνηση για να εξαφανίσει τα σκάνδαλα τη περίοδου. Ο αρχικός απολογισμός που έγινε από τον υπουργό οικονομικών της ΝΔ Αλογοσκούφη, εντόπισε το έλλειμμα του 2004 στο 2,95% GBD σε αντίθεση με το 1,2% που είχε υπολογίσει ο πρώην υπουργός οικονομικών

του ΠΑΣΟΚ Νίκος Χριστοδουλάκης. Μετά από χρόνια της Eurostat, έδειξε ότι ήταν 7,5%, καθώς ο Χριστοδουλάκης είχε καλύψει τα διάφορα κόστη των ολυμπιακών αγώνων.

Τα ελλείμματα της ΝΔ για τα έτη 2005, 2006, 2007 και 2008 ήταν αντίστοιχα: 5,2%, 2,9%, 3,7% και 7,7%. Όσον αφορά το έλλειμμα του 2009, η κυβέρνηση μιλούσε για έλλειμμα 4% και αργότερα για 6%. Τότε ο κυβερνήτης της τράπεζας της Ελλάδας Π. Παυλόπουλος μίλησε για έλλειμμα 9%, το οποίο θα αυξανόταν κάθε μήνα κατά μία μονάδα.

Η κυβέρνηση Παπανδρέου μίλησε για έλλειμμα των 12,7%, το οποίο αυξήθηκε από την Eurostat στο 13,6% και τελικά στο 15,4%! Ήταν το μεγαλύτερο ποσοστό ελλείμματος του 2009 σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η κυβέρνηση της ΝΔ, είχε επεξεργαστεί τις στατιστικές και παρουσίασε ένα αρκετά μικρότερο ποσοστό. Το δημόσιο χρέος το 2009 τελικά υπολογίστηκε στο 128,8% GBD. Η κυβέρνηση του Καραμανλή πήρε στα χέρια της ένα χρέος των 185 δις.(108% GBD) και παρέδωσε στο τέλος της θητείας χρέος ύψους 298 δις ευρώ (126% GBD). Τελικά, η μόνη θετική ενέργεια από την πλευράς της κυβέρνησης Καραμανλή ήταν η συμφωνία που έκλεισε με την Ρωσία για τον αγωγό. (Ηλιαδάκης, 2009)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Ο νεοεκλεγείς πρωθυπουργός Γιώργος Παπανδρέου δεν χειρίστηκε την κατάσταση ιδανικά. Ο πολιτικός, ο οποίος εξελέγχει με την υπόσχεση να συνεχίσει το έργο του πατέρα του, Ανδρέα, βρέθηκε γρήγορα αναγκασμένος να ανακοινώσει ότι η Ελλάδα βρισκόταν υπό την αιγίδα του ΔΝΤ, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ανοίγοντας τον δρόμο στην μεγαλύτερη κοινωνική κρίση των τελευταίων 70 χρόνων. Οι διαβεβαιώσεις του Γ. Παπανδρέου –που συνοψίστηκαν στο αξέχαστο «λεφτά υπάρχουν»- σύντομα ακολουθηθήκαν από την ιστορική φράση του Πάγκαλου» μαζί τα φάγαμε». Οι συντάξεις μειώθηκαν δραματικά, οι επιχειρήσεις έκλεισαν και η ανεργία αυξήθηκε σε εξαιρετικά επίπεδα. Παράλληλα, το δημόσιο χρέος εξακολούθησε να αυξάνεται ως αποτέλεσμα της κατάρρευσης των δημοσίων εσόδων που προκλήθηκαν από τις πολιτικές της τρόικας.(Λυγερός, 2011)

Όταν ο Παπανδρέου επεδίωξε ανεξήγητα να προτείνει –λόγο των μαζικών διαμαρτυριών- δημοψήφισμα για το αν θα συνεχιστούν ή όχι τα μέτρα αυτά, αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Την θέση του πήρε ο πρώην επικεφαλής της Ελληνικής Κεντρικής Τράπεζας, Τάσος Γιαννίτσης, ο οποίος ήταν δίπλα στον Κώστα Σημίτη όταν εξέδωσε το πρώτο τραπεζογραμμάτιο ευρώ και θεωρήθηκε από πολλούς υπεύθυνο για τον αμφιλεγόμενο τρόπο με τον οποίο εντάχθηκε η Ελλάδα στο ευρώ. Σύμφωνα με τον πρώην υπουργό οικονομικών της Γερμανίας, σοσιαλιστή δημοκράτη Peer Steinbrück, ο Γ. Παπανδρέου ήταν πλήρως ενημερωμένος για την πραγματική κατάσταση της χώρας από τον Ιανουάριο του 2009, πολύ πριν τις βουλευτικές εκλογές του Οκτωβρίου. Υποστηρίζει επίσης, πως μετά από αυτό, ο Παπανδρέου φαινόταν προβληματισμένος και εξέφρασε τις ανησυχίες του για το εάν πρέπει ή όχι να κερδίσει τις εκλογές.

Συμπερασματικά, ο Παπανδρέου ήξερε πολύ καλά τι γινότανε, αρκετά πριν τις εκλογές, και το ίδιο και οι δανειστές. Ο πρόεδρος του EUROGROUP, Jean-Claude Juncker, έχει ήδη αποκαλύψει δημόσια ότι οι δανειστές της ευρωπαϊκής ένωσης γνώριζαν εδώ και δεκαετίες την πραγματική οικονομική κατάσταση της Ελλάδας, αλλά έκαναν τα στραβά μάτια επειδή η Γαλλία και η Γερμανία επωφελοούνταν σε μεγάλο βαθμό από τις εξαγωγές τους στην χώρα μας. (Λυγερός, 2011)

Όλες οι πληροφορίες καταλήγουν σε ένα και μόνο συμπέρασμα, ότι ο Γ. Παπανδρέου είτε ψέματα όταν πριν τις εκλογές είπε στον ελληνικό λαό πως «λεφτά

υπάρχουν», αφού εκλέχθηκε ισχυρίστηκε ότι δεν γνώριζε τίποτα για την αξιοθρήνητη οικονομική κατάσταση της χώρας και ότι έμαθε αφού εκλέχθηκε πρωθυπουργός. Η «στατιστική μαγειρική» που χρησιμοποίησε η προηγούμενη κυβέρνηση της ΝΔ για να κρύψει το πραγματικό μέγεθος των ελλειμμάτων της το 2009, φαίνεται να είναι μέρος της στρατηγικής του ΠΑΣΟΚ για να καθοδηγήσει τον κόσμο να αποδεχθεί τελικά, χωρία πολλές αντιδράσεις, την λύση του μνημονίου ως μία και μοναδική. Ο Παπανδρέου αρνήθηκε να δανειστεί τον Οκτώβριο, τον Νοέμβριο και τον Δεκέμβριο του 2009, όταν το επιτόκιο ήταν χαμηλό. Αντίθετα, έκανε ότι μπορούσε για να εκθέσει σε διεθνές επίπεδο την κακή οικονομική κατάσταση της χώρας, τρομοκρατώντας τις αγορές, οι οποίες άρχισαν να αυξάνουν τα επιτόκια των δανείων.

Εξέθεσε τα υψηλά δημοσιονομικά ελλείμματα της ΝΔ και το τεράστιο δημόσιο χρέος, διακηρύσσοντας ότι κυβερνά μία συνολικά διεφθαρμένη χώρα. Άλλοι από τους υπουργούς του, προειδοποιούσαν ότι η ελληνική οικονομία ήταν σαν τον Τιτανικό, έτοιμη να βυθιστεί. Η κυβέρνηση αύξησε την αρνητική εικόνα της χώρας μας στο εξωτερικό. Η στρατηγική του ΠΑΣΟΚ άφησε στην χώρα μας δύο πιθανές επιλογές: ή την πτώχευση ή την χρηματοδότηση από το ΔΝΤ. Η Γερμανία κατευθείαν αντέδρασε στην ιδέα του μηχανισμού υποστήριξης και ανέβασε ακόμα παραπάνω τα επιτόκια. Ο δανεισμός φάνηκε πρακτικά αδύνατος και η χώρα αναγκαζόταν να οδηγηθεί σε πτώχευση, εκτός αν στρεφόταν στο ΔΝΤ. Οι συνθήκες που τελικά θα επέβαλε το ΔΝΤ ήταν ιδιαίτερα δυσκίνητες και μη δημοφιλής και δεν είχαν τίποτα να αποδείξουν ότι είχε εμπλακεί ο πρωθυπουργός. Ο πρόεδρος του ΔΝΤ, Strauss Kahn, διαβεβαιώνει ότι το ταμείο ήρθε επειδή το προσκάλεσε η κυβέρνηση. Στις 25 Ιανουαρίου του 2010 η Ελλάδα προσπάθησε να δανειστεί. Δανείστηκε τελικά 8 δις ευρώ αλλά με ακριβό ποσοστό ύψος 6,8%. Στις 3 Μαΐου του 2010, ο Έλληνας πρωθυπουργός υπέγραψε το πρώτο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα, γνωστό και ως το πρώτο πακέτο διάσωσης, συνολικής χρηματοδότησης ύψους 107,3 δις ευρώ. Τον Μάρτιο του 2012, το πρόγραμμα αντικαταστάθηκε από το δεύτερο πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής για την Ελλάδα, το οποίο αποτελείται από τα μη εκταμιευθέντα ποσά του πρώτου προγράμματος και ένα πρόσθετο ποσό ύψους 130 δις ευρώ για τα έτη 2012-2014. Αυτό το δεύτερο πακέτο διάσωσης υπογράφηκε από τον πρώην πρωθυπουργό της Ελλάδας. Η Ελλάδα υποσχέθηκε με σύμβαση να μην συνάψει άλλο δάνειο από οποιαδήποτε χώρα για να επιδιορθώσει αυτό. Επίσης να πληρώνει τακτικά όχι μόνο την δόση του δανείου αλλά και τις δόσεις όλων των δανείων που έχει ληφθεί στο παρελθόν. Απαγορεύεται να χρεοκοπήσει ή να αρνηθεί οποιοδήποτε μέρος του παλαιού χρέους. Απαγορεύεται επίσης να αμφισβητείται οποιαδήποτε στιγμή αυτή η νομική σύμβαση. Πρέπει να αρθεί αμετάκλητα και άνευ όρων κάθε ασυλία που έχει αποκτηθεί ή πρόκειται να αποκτηθεί για την ίδια ή τα περιουσιακά της στοιχεία. Με απλά λόγια, το δάνειο είναι εξασφαλισμένο, καλύπτεται με εγγύηση του εθνικού πλούτου. (Λυγερός, 2011)

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα δεν παίρνει ένα εκατοστό από αυτά τα δισεκατομμύρια! Όπως παραλαμβάνεται, αποστέλλεται αμέσως στους κατόχους ελληνικών χρεογράφων. Το επιτόκιο είναι ανεπαρκές. Η Γερμανία δανείζεται από την αγορά στο 3% και οι τράπεζες από την ΕΚΤ με μόνο 1% επιτόκιο. Έτσι η Γερμανία, η Γαλλία και άλλα μέλη της Ευρωζώνης κερδίζουν χρήματα από την “βοήθεια” που μας προσφέρουν.

Η ΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΣΥΡΙΖΑ

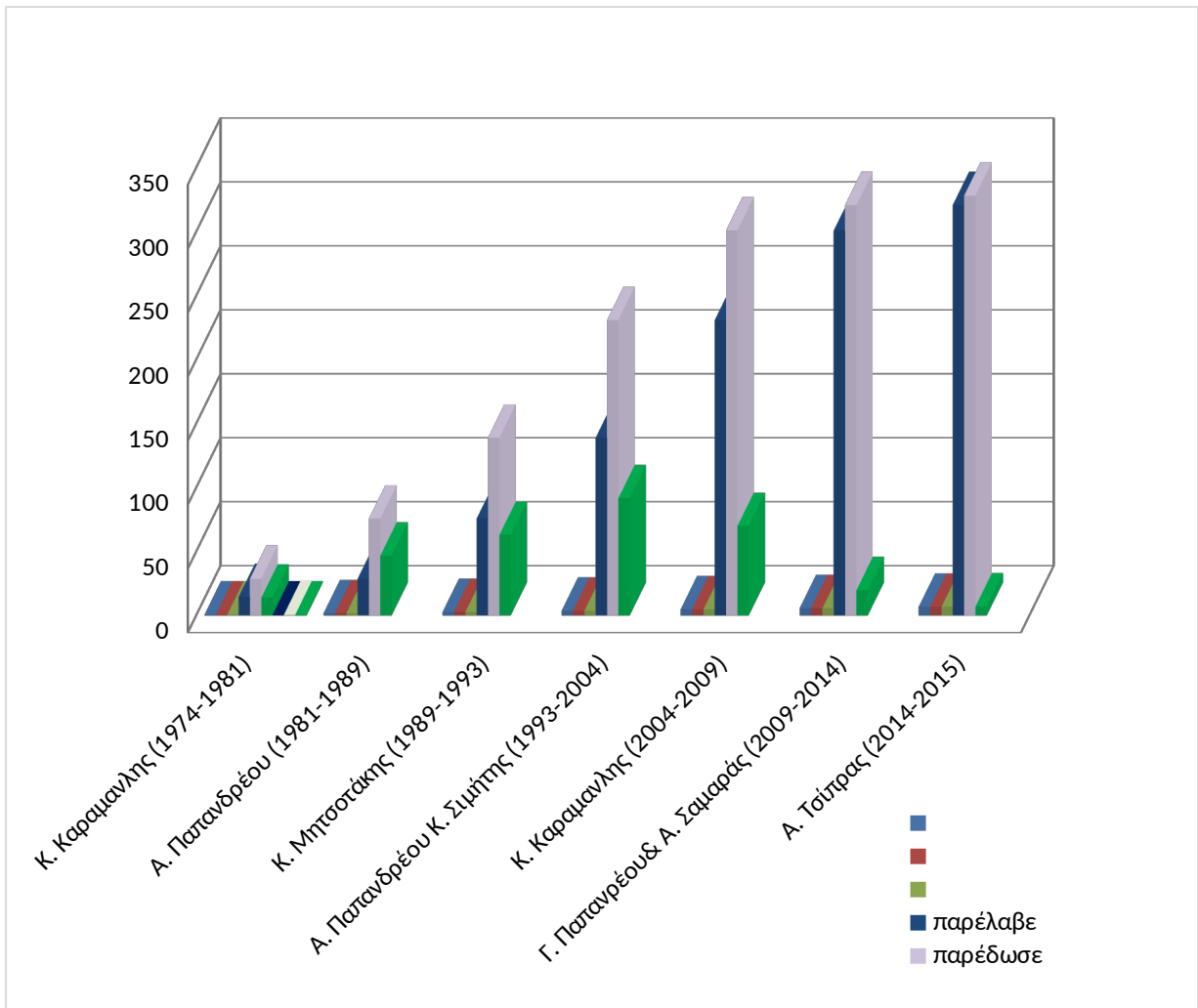
Το παλιό σύστημα κατέρρευσε. Το σοσιαλιστικό κόμμα ΠΑΣΟΚ έπεσε από το 43% στο 12% των ψήφων και το ΣΥΡΙΖΑ (Συνασπισμός της Ριζοσπαστικής Αριστεράς) τετραπλασίασε την δύναμη του. Ο ηγέτης του συντηρητικού κόμματος, Αντώνης Σαμαράς,

εκμεταλλεύτηκε την καταστροφική ψηφοφορία και εξελέγχει πρωθυπουργός. Ο Αντώνης Σαμαράς είχε κάνει μια καριέρα για τον εαυτό του ως ηγέτης ενός αποτυχημένου νεο-εθνικιστικού κόμματος τη δεκαετία του 1990. Ως πρωθυπουργός προσπάθησε να κυβερνήσει δημιουργώντας μια νέο-συντηρητική ηγεμονία βασισμένη στην καταστολή, τον ρατσισμό και την υστερολογική αντιλαϊκή στάση. Ποτέ δεν θα μάθουμε τι θα μπορούσε να έχει κάνει υπό διαφορετικές συνθήκες, αλλά με το ποσοστό ανεργίας στο σημείο αυτό να αγγίζει το 30% και με τα εισοδήματα να μειώνονται κατά το ήμισυ, οι δικαιολογίες του ακουγόταν πολύ ανησυχητικές.

Η νίκη του ΣΥΡΙΖΑ στις εκλογές του Ιανουαρίου το 2015 (η τέταρτη εκλογή μέσα σε πέντε χρόνια) ήταν άνετη. Οι προσδοκίες του ελληνικού λαού για τη νέα κυβέρνηση ήταν ταυτόχρονα τίποτα και τα πάντα. Οι άνθρωποι φαινόταν απελπισμένοι για την κατάσταση να επιστρέψει σε ανεκτά επίπεδα. Η εικόνα του νεοεκλεγέντος υπουργού οικονομικών Γιάννη Βαρουφάκη και οι συζητήσεις του με τους δημοσιογράφους του BBC σε άπταιστα αγγλικά δημιούργησε μια καταιγίδα ενθουσιασμού στην χώρα. Ξαφνικά ολόκληρος ο πληθυσμός αισθάνθηκε σαν ένας Έλληνας να είχε εκδικηθεί εκ μέρους μίας ολόκληρης χώρας που είχε προσβληθεί και παρενοχληθεί από όλους για πέντε χρόνια. Αλλά αυτή η ψευδαίσθηση δεν κράτησε για πολύ. Η δήλωση του υπουργού ότι δεν επιθυμούσε περισσότερη χρηματοδότηση δεν είχε μελετηθεί καλά, δεδομένου ότι δεν είχε στην πραγματικότητα άλλο σχέδιο.

Ένα μήνα μετά τις εκλογές, η κυβέρνηση υπέγραψε προσωρινή παράταση του προγράμματος νομισματικής βοήθειας. Εξαντλημένη η ελληνική κοινωνία φαίνεται να είναι έτοιμη να παραδοθεί σε οποιοδήποτε είδος θαύματος. Ακόμα και τώρα, πολλοί φαίνονται πεπεισμένοι ότι τελικά θα συμβεί ένα θαύμα και θα σώσουν τη χώρα τους. Φυσικά, η ελληνική ιστορία δείχνει ότι αυτά τα θαύματα σπάνια έρχονται. (Καλύβας, 2016)

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, 1821-2015

Εικόνα 1: Διαχείριση του δημόσιου χρέους ανά πρωθυπουργό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Η Ελληνική Οικονομία αναπτύχθηκε ταχύτατα μετά το πέρας του Δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και του εμφυλίου. Η συνεχής σύγκλιση με τις αναπτυγμένες δυτικές χώρες όμως διακόπηκε κατά το 1980 για να ξαναρχίσει το 1995. Σε μια ενδεικτική σύγκριση της ανάπτυξης της Ελλάδας με άλλες χώρες με βάση τα έτη 1950 έως και 1980 παρατηρείται ότι συγκεκριμένα το 1965 η ταχύτητα ανόδου ξεπερνάει ακόμα και την Γερμανία. Ενώ αντίθετα μετά το 1980 αρχίζει να παρατηρείται μια έντονη μείωση της προόδου η οποία θα ανασταλεί προσωρινά κατά τα έτη 1989, 1995 και 1996. Την περίοδο αυτή το ελληνικό ΑΕΠ κατά κεφαλήν σε μονάδες αγοραστικής δύναμης έχει ανοδικές τάσεις. Τον Ιανουάριο του 2002 η Ελλάδα και οι άλλες έντεκα χώρες της ευρωζώνης απέκτησαν κοινό νόμισμα, το ευρώ. Η ένταξη της Ελλάδος στη ζώνη του ευρώ έγινε το 2001 μετά την επιτυχή πορεία της σύγκλισης των δημοσιονομικών μεγεθών και την ικανοποίηση κατά την διάρκεια του 2000 των (τεσσάρων από τα πέντε) κριτηρίων της συνθήκης του Μάαστριχτ (πληθωρισμός, έλλειμμα γενικής κυβέρνησης, δημόσιο χρέος, μηχανισμός συναλλαγματικών ισοτιμιών, μακροπρόθεσμο επιτόκιο δανεισμού). Το Ακαθάριστο προϊόν συνέχισε να αυξάνεται με ρυθμούς άνω του ευρωπαϊκού μέσου όρου και αυτό λόγω των επενδύσεων σε υποδομές σχετιζόμενες με τους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004 αλλά και λόγω της ευκολίας πρόσβασης σε πιστώσεις για καταναλωτικές δαπάνες. Ωστόσο η χώρα από το 2001 έως και το 2005 βρέθηκε να παραβιάζει το κριτήριο για έλλειμμα κάτω από το 3% του Συμφώνου Σταθερότητας (το οποίο είχε σκοπό να διασφαλίζει ότι τα κράτη συνεχίζουν να τα τηρούν μετά την ένταξη στην ευρωζώνη για την ικανοποίηση των κριτηρίων του Μάαστριχτ. (Φραγκιάδης, 2007)

Από τα τέλη του 2009 και αρχές του 2010, εξαιτίας συνδυασμού διεθνών και τοπικών παραγόντων όπως: **α)** η οικονομική κρίση και **β)** Οι ανεξέλεγκτες δαπάνες που δημιουργήθηκαν μέχρι τις εκλογές του 2009, έκαναν την Ελληνική οικονομία να αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα καθώς έχει το δεύτερο μεγαλύτερο ετήσιο έλλειμμα κρατικού προϋπολογισμού και το δεύτερο μεγαλύτερο δημόσιο χρέος στην Ευρωπαϊκή ένωση. Περαιτέρω ανάλυση δίδεται από τον συνοπτικό πίνακα της πορείας των δύο αυτών δημοσιονομικών μεγεθών από το 2000 έως το 2009. Η Ελλάδα είναι μια αρκετά ανεπτυγμένη χώρα, διαθέτει ένα υψηλό επίπεδο διαβίωσης και ένα υψηλό δείκτη ανθρώπινης ανάπτυξης που την κατατάσσει στην 25η θέση στον κόσμο το 2007, και 22η για την ποιότητα ζωής παγκοσμίως στον 15 δείκτη του περιοδικού Economist το 2005. Το 2008, σύμφωνα με τα στοιχεία το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας ήταν ίσο με το 95% του Μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι κύριοι μεγάλοι κλάδοι της Ελληνικής οικονομίας είναι ο τουρισμός, η ναυτιλία, η βιομηχανική παραγωγή τροφίμων, η επεξεργασία καπνού, η υφαντουργία, τα χημικά, τα προϊόντα μετάλλου, η μεταλλευτική και οι μονάδες διύλισης πετρελαίου.

Η μεγέθυνση του ΑΕΠ της Ελλάδος είναι κατά μέσον όρο, από τις αρχές του 1990 υψηλότερη από αυτήν του μέσου όρου των χωρών της Ευρωπαϊκής ένωσης. Εντούτοις η Ελληνική Οικονομία αντιμετωπίζει σημαντικά προβλήματα περιλαμβανομένων και της αύξησης των επιπέδων της ανεργίας, της γραφειοκρατίας και της διαφθοράς. Το 2009, η Ελλάδα είχε την δεύτερη χαμηλότερη κατάταξη στην ΕΕ σύμφωνα με τον δείκτη οικονομικής ελευθερίας (μετά την Πολωνία), ενώ κατατάσσεται 81η παγκοσμίως. Η χώρα υποφέρει από υψηλά επίπεδα πολιτικής και οικονομικής διαφθοράς και χαμηλή ανταγωνιστικότητα συγκριτικά με τους Ευρωπαίους εταίρους της.

Ο ρυθμός μεγέθυνσης της οικονομίας γύρισε σε αρνητικό πρόσημο το 2009 για πρώτη φορά από το 1993. Μία σημαντική ένδειξη της υπερχρέωσης τα περασμένα χρόνια είναι το γεγονός ότι η αναλογία ιδιωτικών δανείων προς καταθέσεις ξεπέρασε τις 100

μονάδες (αναλογία μεγαλύτερη του 1 προς 1) κατά την διάρκεια του Α εξαμήνου του 2007. Μέχρι το τέλος του 2009, ως αποτέλεσμα του συνδυασμού της διεθνούς οικονομικής κρίσης και εσωτερικών παραγόντων (ανεξέλεγκτης σπατάλης μέχρις τις εκλογές του 2009), η ελληνική οικονομία αντιμετώπισε την πιο σοβαρή της κρίση από το 1993, με το υψηλότερο δημόσιο έλλειμμα (κοντά πάντα σε αυτό της Ιρλανδίας και του Ηνωμένου Βασιλείου), καθώς και το υψηλότερο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ στην ΕΕ. Το δημόσιο έλλειμμα του 2009 έφτασε στο 13,6% του ΑΕΠ. Αυτό και τα αυξανόμενα επίπεδα χρέους (στο 113% του ΑΕΠ το 2009) οδήγησαν σε υψηλό κόστος δανεισμού, που προκάλεσε μία σοβαρή οικονομική κρίση. Η Ελλάδα προσπαθεί να καλύψει το υπερβολικό δημόσιο έλλειμμα της στα ίχνη της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης .

Εικόνα 2: Ελληνικό δημόσιο χρέος.

Πηγή: <http://www.tradingeconomics.com/greece/government-debt-to-gdp>

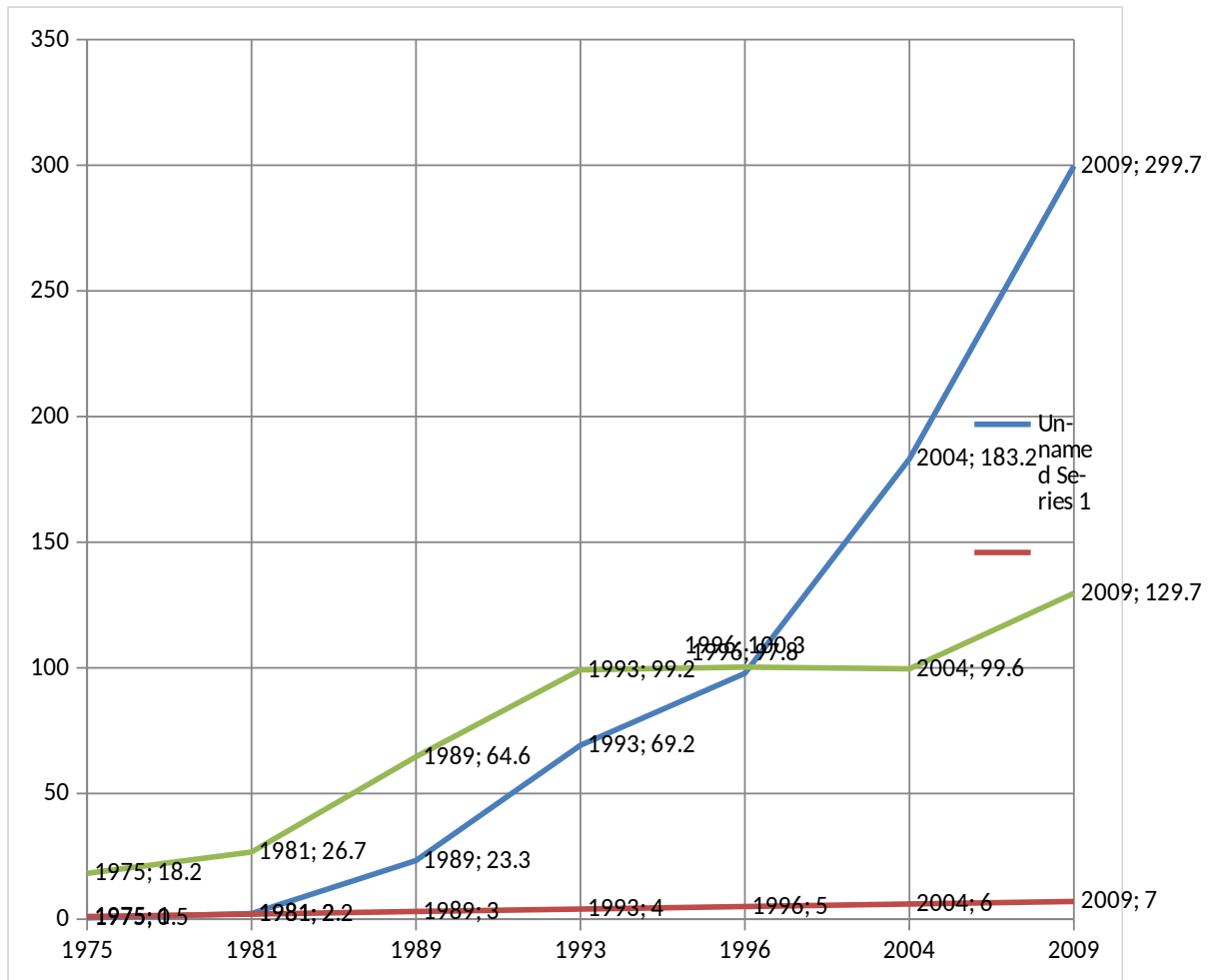
Το αυξανόμενο χρέος οφείλεται στην ανικανότητα του Κράτους διαχρονικά να μπορεί να καλύπτει τα ελλείμματα που παρουσιάζονται είτε με αύξηση είτε με μείωση εσόδων.

Πίνακας 1: Χρέος σε δις. Ευρώ επί % του ΑΕΠ.

1975	0,5	18,2
1981	2,2	26,7
1989	23,3	64,6
1993	69,2	99,2
1996	97,8	100,3
2004	183,2	99,6
2009	299,7	129,7

(Πηγή): <https://www.protagon.gr/>

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ, 1821-2015

Εικόνα 3: Χρέος σε δις. Ευρώ επί % του ΑΕΠ.

Τα συμπεράσματα από την εξέλιξη των δημοσιονομικών μεγεθών στα περίπου 40 χρόνια της Μεταπολίτευσης είναι σε κάθε περίπτωση μελαγχολικά. Το δημόσιο χρέος, μετά την πρώτη μεταπολιτευτική πενταετία κατά την οποία είχε διατηρηθεί στο πρωτοφανές για τα σημερινά δεδομένα επίπεδο του περίπου 22% του ΑΕΠ, πήρε την ανιούσα επί ΠΑΣΟΚ και Ανδρέα Παπανδρέου, φτάνοντας στο σχεδόν τριπλάσιο αλλά πάντα ανεκτό (ακόμη και με κριτήρια Μάαστριχτ) επίπεδο του 65% του ΑΕΠ το 1989.

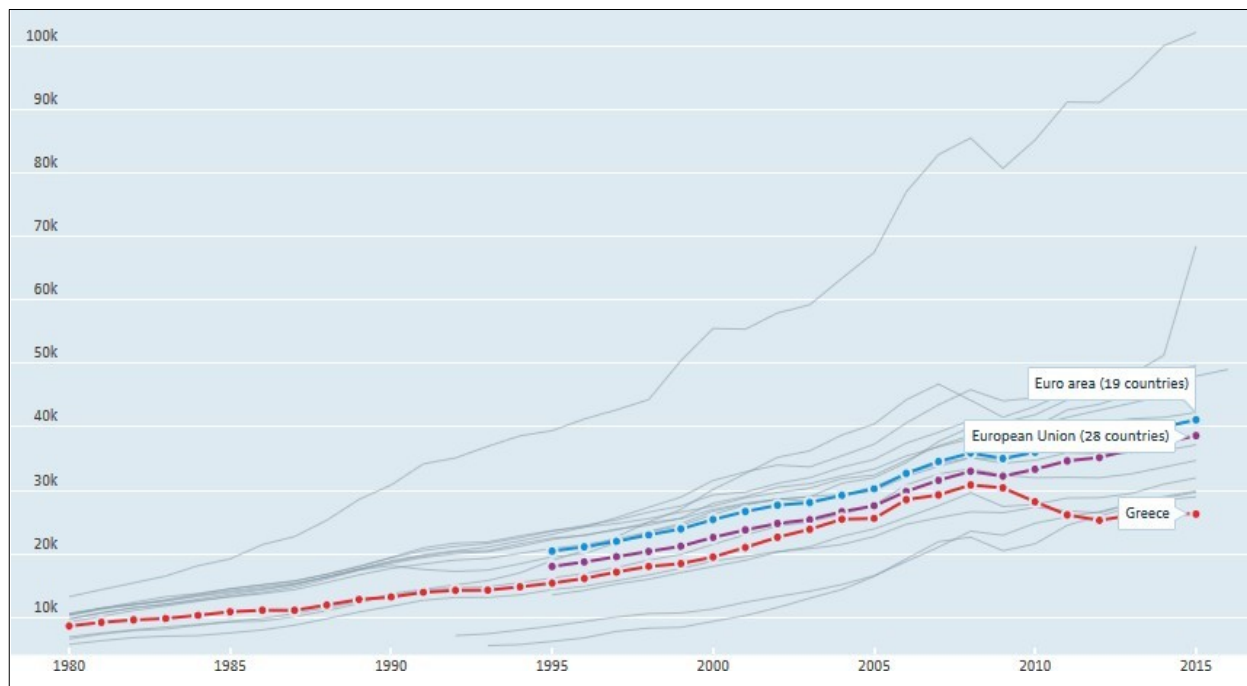
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟΥ 2016

Είναι πραγματικά δύσκολο να περιγράψει κανείς, μέσα σε λίγες σελίδες, την κατάσταση μιας χώρας η οποία έχει χτυπηθεί από μια τόσο δυνατή κρίση, η οποία δεν περιορίστηκε στην οικονομία, αλλά επεκτάθηκε και στην κοινωνία της, μετατρέπόμενη σε μια κρίση αξιών, ηθική και ανθρωπιστική. Υπάρχουν διαφορετικές οπτικές γωνίες από τις οποίες μπορεί κανείς να δει την κατάσταση της Ελλάδας το 2016 και να αποκτήσει μια πολύ καλή εικόνα των επιπτώσεων που προκάλεσε η κρίση, η οποία ακόμη μαινεται και σίγουρα το έργο της ούτε σταματά αλλά ούτε και αντιστρέφεται, όπως φαίνεται, από καμία κυβερνητική πολιτική της τελευταίας εξαετίας.

Στόχος του κεφαλαίου είναι να παρουσιάσει μια σύντομη εικόνα της Ελλάδας του 2016 και να τονίσει όλα εκείνα τα σημεία τα οποία επηρέασε η κρίση. Ακολουθούμε την εξής τακτική: παρουσιάζονται αρχικά κάποια απλά διαγράμματα που εξηγούν από κοινού την κατάσταση της οικονομίας της χώρας το 2016 και τις συνέπειες της κρίσης σε αυτήν. Στην συνέχεια, η ανάλυση εστιάζει στην κοινωνική διάσταση της κρίσης, μελετώντας σχετικές έρευνες με τις κοινωνικές συνέπειες της κρίσης και στο τέλος παρατίθεται μια άποψη σχετικά με τις πολιτικές λιτότητας και το κατά πόσο η αποτελεσματικότητα τους συνδέεται με ενδογενείς παράγοντες της χώρας στην οποία εφαρμόζονται.

Η έκταση της οικονομικής κρίσης.

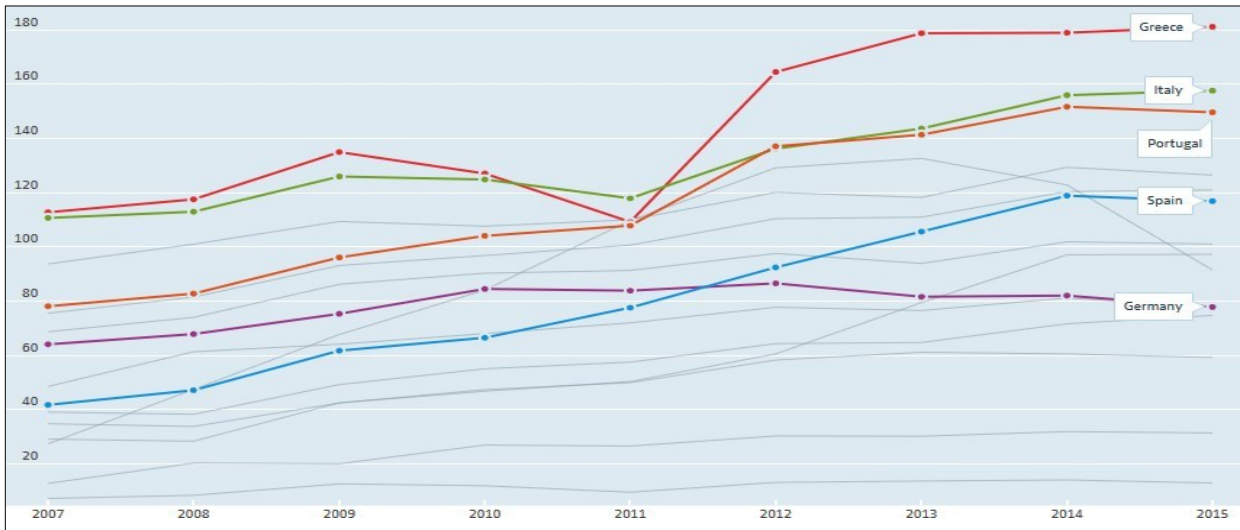
Εισάγοντας το πρώτο κομμάτι, αυτό της ανάλυσης της ελληνικής οικονομίας εν έτει 2016, το διάγραμμα 1 παρουσιάζει την εξέλιξη του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ των χωρών της Ε.Ε. από το 1980 έως και το 2015. Η πορεία της Ελλάδας αρχικά ακολουθεί τα έτη 1980-2009 την ανοδική τάση των υπολοίπων χωρών και παραμένει κοντά στους μέσους όρους Ε.Ε. και Ευρωζώνης. Από το 2009 και μετά όμως διαγράφεται εξαιρετικά πτωτική σε σχέση με την πλειονότητα των υπολοίπων χωρών και είναι σημαντικό να παρατηρήσουμε ότι η χώρα απομακρύνεται τόσο από τον μέσο όρο της Ε.Ε. ο οποίος μετά από μια μικρή κάμψη το 2009 συνεχίζει την ανοδική του πορεία, όσο και από τον μέσο όρο των χωρών της Ευρωζώνης που ακολουθεί παρόμοια πορεία. Χαρακτηριστική είναι η διαφορά του Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας τα έτη 2009 και 2015, καθώς το 2009 βρισκόταν στο όριο των 30.396\$ κατ' άτομο, ενώ το 2015 είχε υποχωρήσει στα 26.268\$ κατ' άτομο. Σε απόλυτα μεγέθη (εκφρασμένα σε δις δολάρια) ο αντίστοιχος πίνακας αναφέρει μια μείωση του ΑΕΠ από 337,6 δις \$ το 2009 σε 285,2 δις \$ το 2015 (σε ποσοστά η σωρευτική αυτή μεταβολή ανέρχεται στο - 15,5 %).

Διάγραμμα 1: Κατά Κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας και της Ε.Ε. (σε χιλ. εκ. \$) καθώς και μέσοι όροι Ε.Ε και Ευρωζώνης, 1980-2015

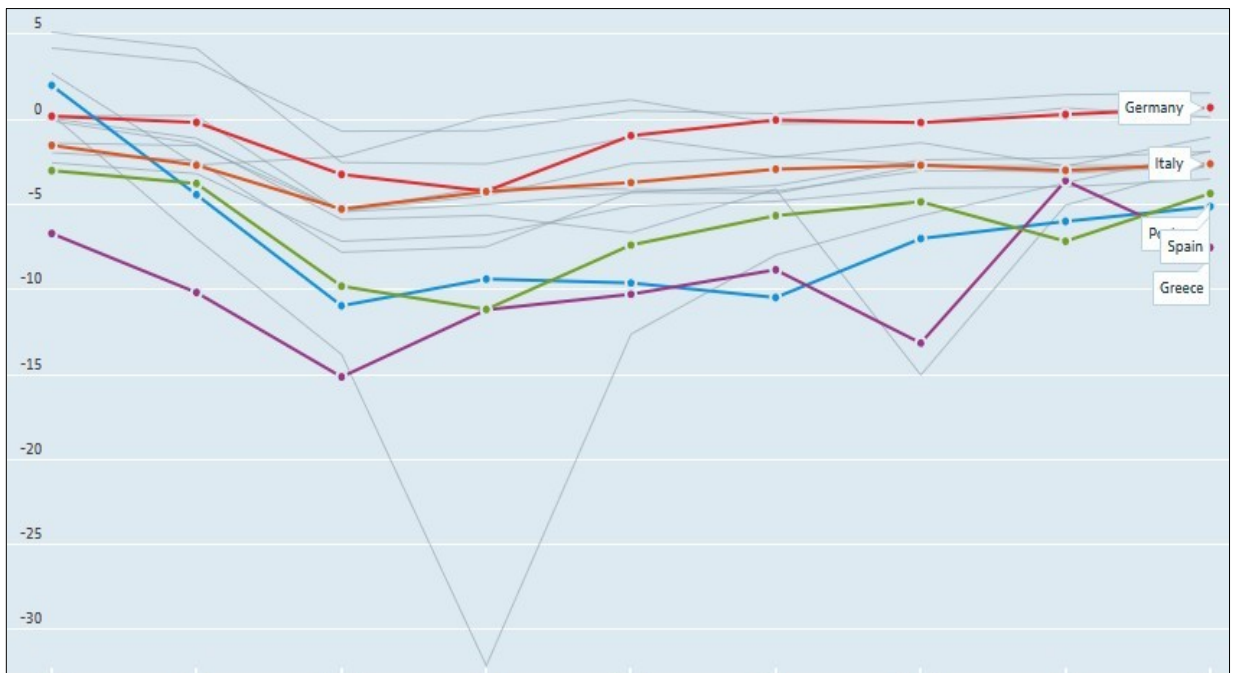
(Πηγή: OECD).

Αυτό μεταφράζεται σε ανάλογη μείωση στην αξία της συνολικής παραγωγής της χώρας αυτά τα 8 χρόνια και κοστολογείται σε απώλεια χιλιάδων θέσεων εργασίας, αλλά και στην απόθεση της επενδυτικής συμπεριφοράς. Στην συνέχεια της ανάλυσης, τα διαγράμματα 2.1 και 2.2 παρουσιάζουν την εξέλιξη του χρέους καθώς και του δημοσιονομικού ελλείμματος σαν ποσοστά του ΑΕΠ, από το 2007 έως το 2015. Στο διάγραμμα 2.1 παρουσιάζεται η πορεία του Δημοσίου Χρέους σαν ποσοστό του ΑΕΠ των χωρών (κάθετος άξονας ποσοστό του ΑΕΠ) ενώ στο διάγραμμα 2.2 παρουσιάζεται η πορεία του Δημοσιονομικού ελλείμματος πάλι σαν ποσοστό του ΑΕΠ των χωρών (κάθετος άξονας ποσοστό του ΑΕΠ). Η κρίση της Ελλάδας συνεχώς αναφέρεται ως μια κρίση υπερβολικού χρέους.

Διάγραμμα 2.1: Εξέλιξη της μεταβλητής του Δημοσίου Χρέους της Ελλάδας και επιλεγμένων χωρών της Ευρωζώνης, 2007-2015

(Πηγή: OECD).

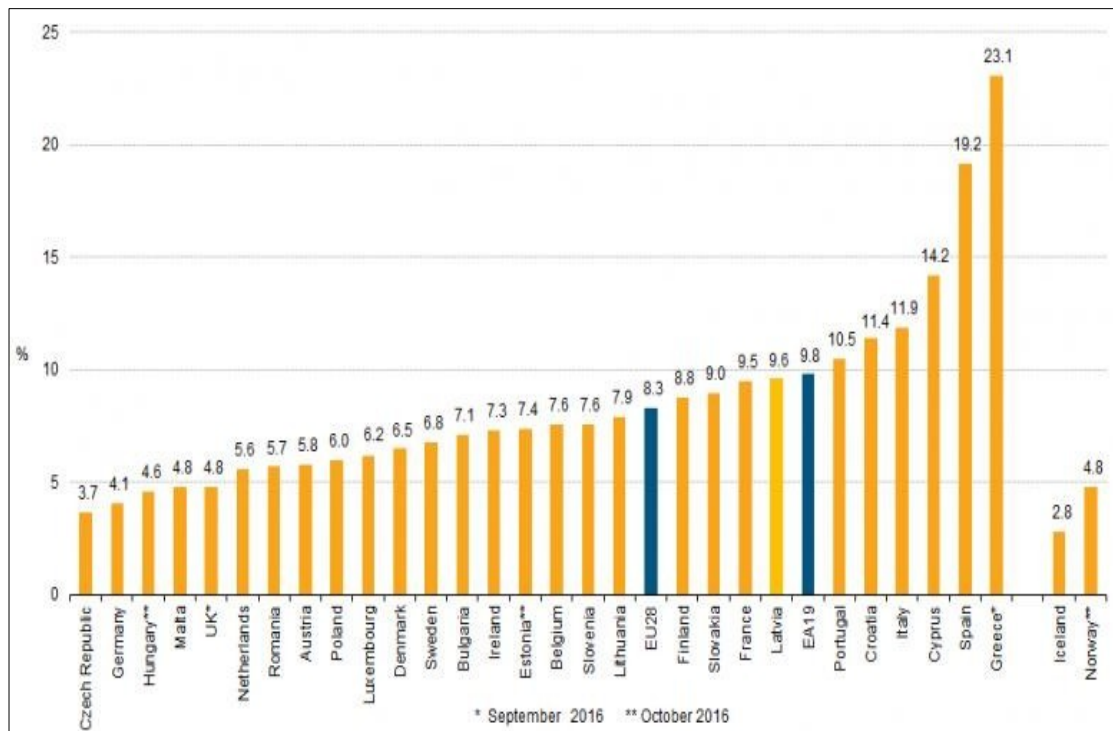
Διάγραμμα 2.2: Εξέλιξη της μεταβλητής του Δημοσιονομικού Ελλείματος της Ελλάδας και επιλεγμένων χωρών της Ευρωζώνης, 2007-2015

(Πηγή: OECD).

Όπως παρατηρείται από το εν λόγω διάγραμμα, τα μέτρα τα οποία ελήφθησαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση όχι μόνο δεν μείωσαν το χρέος της Ελλάδας σαν ποσοστό του ΑΕΠ, αλλά το αύξησαν κοντά στο εξωφρενικό 180% το 2014, με το δημόσιο έλλειμμα να κινείται σε διψήφια νούμερα, να μην περνά σε θετικά ποσοστά και πλεόνασμα όπως

αναμενόταν το 2014 και να αυξάνεται εκ νέου την τελευταία αναφερόμενη χρόνια που είναι το 2015. Η Ελλάδα, μετά από 8 χρόνια κρίσης, έχει πολύ μεγαλύτερο χρέος από αυτό με το οποίο ξεκίνησε το 2009, κάτι το οποίο μόνο δυσοίωνα μπορεί να είναι. Από αυτό το διάγραμμα φαίνεται και η μεγάλη αντίθεση της χώρας από την υπόλοιπη Ευρωζώνη, καθώς μόνο Ιταλία και Πορτογαλία έχουν επίπεδα χρέους που φτάνουν πάνω από το 130% του ΑΕΠ τους και οι ειδοποιείς διαφορές των τριών οικονομιών, έλλειψη βαριάς βιομηχανίας στην Ελλάδα, κακή θέση της χώρας στον «πίνακα» της ανταγωνιστικότητας και έλλειψη προσέλευσης επενδύσεων ειδικά μακροπρόθεσμων, δυσχεραίνουν την θέση της Ελλάδας. Ωστόσο, η κατάσταση της οικονομίας μιας χώρας δεν στηρίζεται μόνο στο πως εξελίσσεται το χρέος της και το ΑΕΠ της. Περιλαμβάνει και την εξέλιξη της απασχόλησης και συναφών μεγεθών της. Στο διάγραμμα 4 έχουμε ένα τέτοιο μέγεθος, το συνολικό ποσοστό ανεργίας στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για το έτος 2016, πλαισιωμένο από τους μέσους όρους για την Ε.Ε. και την Ευρωζώνη, σε στοιχεία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία.

Η Ελλάδα αναδεικνύεται πρωταθλήτρια με ποσοστό 23.1%, το οποίο είναι μεγαλύτερο από το διπλάσιο του μέσου όρου της Ευρωζώνης που φτάνει το 9.8%, αλλά και όλης της Ε.Ε που είναι ακόμη μικρότερο στο 8.3%. Σε αυτή την περίπτωση η Ελλάδα φτάνει κοντά στο τριπλάσιο του μέσου όρου της Ε.Ε. Ένα τέτοιο στοιχείο ευνοεί πρακτικές όπως η ανασφάλιστη εργασία καθώς και σχέσεις εκμετάλλευσης μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών, όπως είναι οι απλήρωτες υπερωρίες και η μη έγκαιρη πληρωμή των εργαζομένων, αλλά αφετέρου υποδεικνύει ένα εργασιακό περιβάλλον όπου η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας έχει φτάσει στο έπακρο, με τους εργαζομένους να μην προστατεύονται ουσιαστικά από κανέναν νόμο και θεσμό. Σε ένα τέτοιο κατεστραμμένο περιβάλλον εργασίας με ουσιαστικά μηδενικές ευκαιρίες για κάποιον που μένει ξαφνικά άνεργος, ειδικά αν είναι νεοεισερχόμενος στην αγορά εργασίας, μόνη διέξοδος είναι η μετανάστευση. Αυτή η τακτική στερεί σταδιακά από την χώρα εργαζόμενους που θα μπορούσαν να παίξουν ρόλο στην προσπάθεια ανάκαμψης της χώρας.

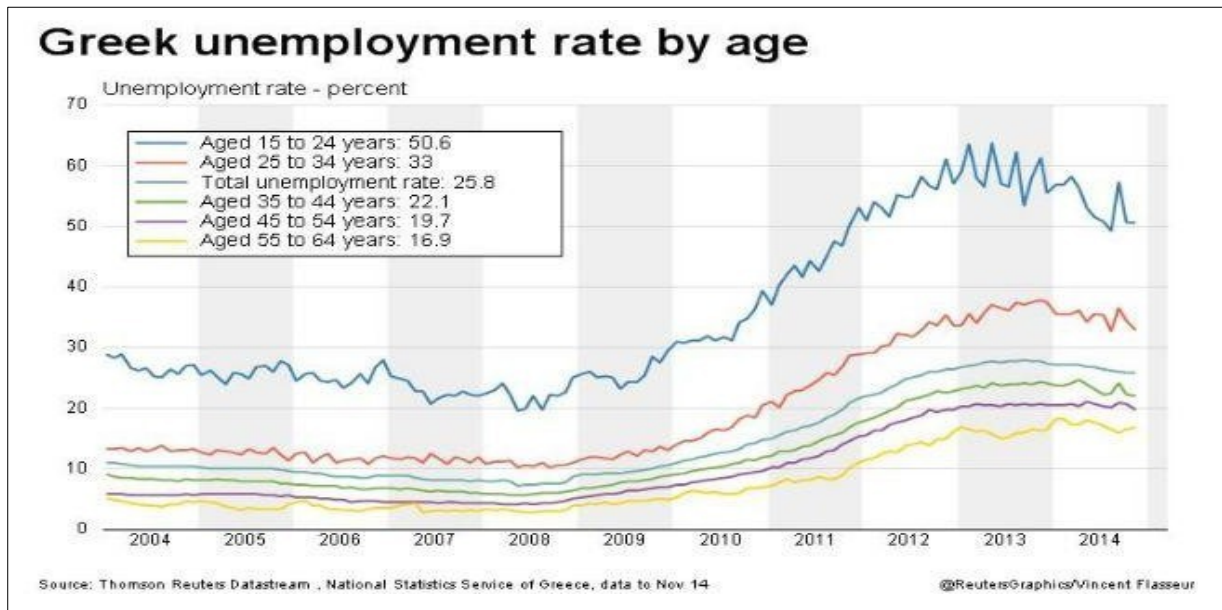
Διάγραμμα 3: Ποσοστά ανεργίας στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2016

(Πηγή: Eurostat)

Τα αποτελέσματα του διαγράμματος 3 συμπληρώνονται από το διάγραμμα 4 που παρουσιάζει την εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας στη χώρα μας από το 2004 έως το 2014 ανά ηλικιακή ομάδα. Αυτό που αξίζει να παρατηρηθεί είναι η χειροτέρευση του ποσοστού ανεργίας από το έτος 2008 και σε όλα τα έτη που ακολουθούν, αλλά και το γεγονός ότι το ποσοστό ανεργίας αυξάνεται, όσο μειώνεται η ηλικιακή ομάδα. Δύο είναι τα συμπεράσματα που μπορούμε να εξάγουμε για την Ελλάδα του 2016 και τις συνέπειες της οχταετούς κρίσης σε αυτήν: α) η οχταετής διαδικασία προσαρμογής και οι συναφείς διαρθρωτικές μεταβολές δεν διαχύθηκαν στην αγορά εργασίας και δεν τόνωσαν την πραγματική οικονομία, οδηγώντας σε εκτόξευση τα ποσοστά ανεργίας και β) η εξέλιξη αυτή επηρέασε πάρα πολύ τα νεανικά στρώματα και έχει πλέον σχεδόν εξαλείψει τις ελπίδες ενός νέου πτυχιούχου σε μια επιστήμη να βρει δουλειά στον τομέα και στο αντικείμενο του.

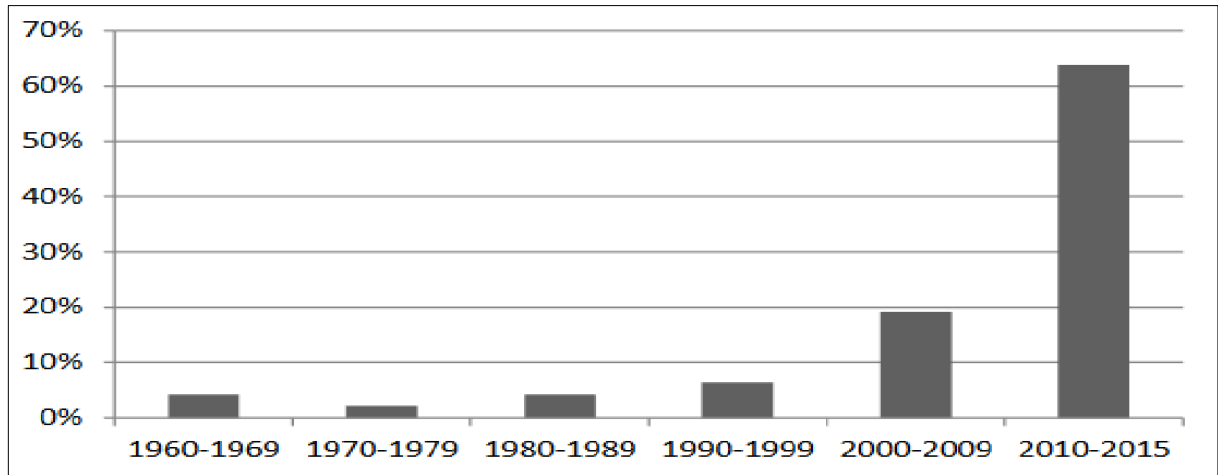
Η Ελλάδα όχι μόνο αδυνατεί να εκμεταλλευτεί τους πτυχιούχους που η ίδια παράγει, αλλά τους στρέφει και στο εξωτερικό, κάτι που παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα 5, το οποίο αντλήθηκε από σχετική έρευνα των Labrianidis και Pratsinakis (2014) σχετικά με την εξωτερική μετανάστευση Ελλήνων κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Το ποσοστό Ελλήνων κατόχων μεταπτυχιακών και ανωτέρων τίτλων που μεταναστεύουν στο εξωτερικό αυξάνεται σταδιακά από τη δεκαετία 1970-79 και εκτινάσσεται από το 20% κατά μέσο όρο την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα σε πάνω από 60% την πρώτη πενταετία της κρίσης, 2010-2015

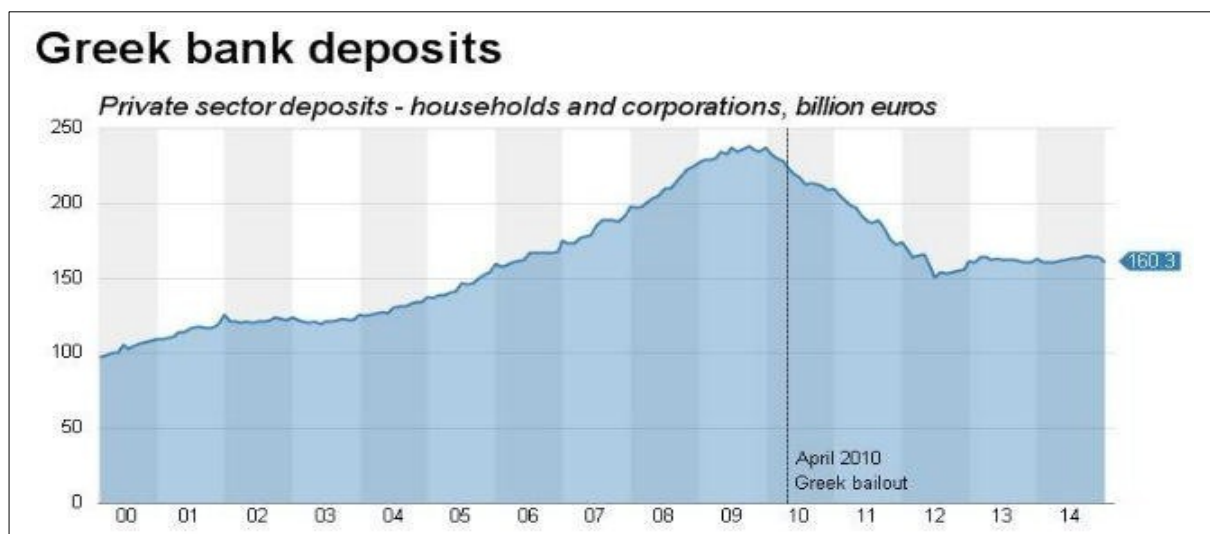
Διάγραμμα 4: Εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας ανά ηλικιακή ομάδα στην Ελλάδα και επιλεγμένες χώρες της Ευρωζώνης, 2004-2014
(Πηγή: World Economic Forum).

Τα επόμενα δυο διαγράμματα επιστρέφουν στην ανάλυση της οικονομίας της Ελλάδας στα χρηματοοικονομικά μεγέθη. Τα διαγράμματα αυτά εστιάζουν στον τραπεζικό τομέα και πιο συγκεκριμένα στα μεγέθη των τραπεζικών καταθέσεων στις ελληνικές τράπεζες. Η αντίδραση των καταθετών στην αρχή μιας κρίσης είναι πάντα κρίσιμης σημασίας, όπως αποδείχτηκε και στην Μεγάλη Ύφεση το 1929 όσο και στην Παγκόσμια κρίση του 2007, αλλά και σε κάθε μικρότερη είτε αυτή ήταν εγχώρια είτε επεκτεινόταν σε παραπάνω από μια χώρες.

Διάγραμμα 5: Κατανομή ανά δεκαετία των μεταναστευόντων από την Ελλάδα κατόχων Μεταπτυχιακών και ανωτέρων τίτλων

(Πηγή: Outward migration from Greece during the crisis survey, 2015, Labrianidis and Pratsinakis)

Διάγραμμα 6: Ιδιωτικές καταθέσεις (δισ €) των ελληνικών τραπεζών, 2000-2014 (Πηγή: World Economic Forum).

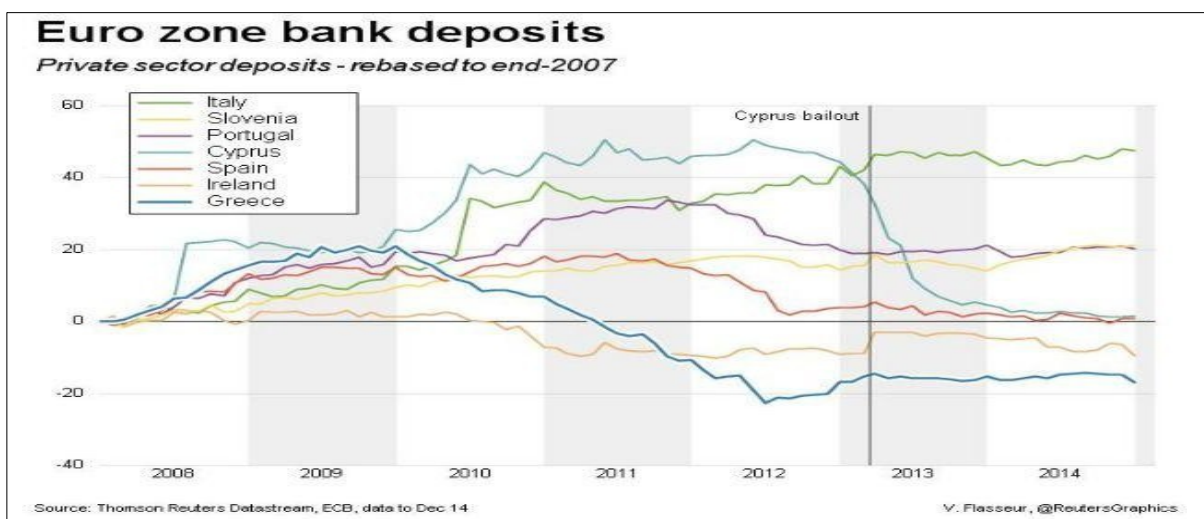
Ο αρχικός πανικός των καταθετών και η τάση τους να αποσύρουν καταθέσεις από τις τράπεζες, ουσιαστικά προκαλεί γενικά μια δυσκαμψία στους οργανισμούς αυτούς, οι οποίοι βλέποντας τα αποθέματα ρευστού τους να μειώνονται γίνονται πάντα πιο επιφυλακτικοί και φειδωλοί στην χορήγηση δανείων τόσο σε επιχειρήσεις όσο και σε ιδιώτες. Δεν είναι λίγες μάλιστα οι περιπτώσεις υγιών οργανισμών που χρεοκόπησαν

πρόσφατα λόγω αυτής της επίδρασης πανικού των καταθετών, αλλά και υγιών επιχειρήσεων που ήρθαν σε πολύ δύσκολη θέση και έφτασαν έως το κλείσιμο, λόγω της επιφυλακτικότητας των τραπεζών ως προς την χορήγηση δανείων.

Το διάγραμμα 6 παρουσιάζει το σύνολο των ιδιωτικών καταθέσεων σε δις ευρώ στις ελληνικές τράπεζες και δείχνει την παραπάνω πρακτική η οποία ακολουθήθηκε από τους έλληνες καταθέτες μετά τον Απρίλιο του 2010 οπότε και υπογράφηκε το λεγόμενο Πρώτο Μνημόνιο Συνεργασίας, που συνοδεύτηκε από το πρώτο κύμα διαρθρωτικών μεταβολών και αλλαγών στη φορολογία, τις εργασιακές συνθήκες και σχέσεις κτλ. Το τέλος μιας μακράς περιόδου αύξησης των χρηματικών καταθέσεων στις ελληνικές τράπεζες, η οποία συνόδευε το γενικότερο καλό επενδυτικό και οικονομικό κλίμα αυξημένης εμπιστοσύνης και ευημερίας, ήρθε το 2009, οπότε και έσκασε ουσιαστικά η ελληνική φούσκα, με την ανακοίνωση της νεοεκλεγείσας κυβέρνησης Παπανδρέου, για ένα έλλειμμα υπερδιπλάσιο εκείνων που είχε προβλεφθεί από την προηγούμενη κυβέρνηση.

Με την ανακοίνωση των μέτρων και την υπογραφή των πρώτου κολοσσιαίου πακέτου στήριξης των 110 δις ευρώ, τα συνολικά αποθέματα στις ελληνικές τράπεζες μειώθηκαν σε 2 έτη κατά τουλάχιστον 75 δις ευρώ . Κατά συνέπεια, ενώ οι ελληνικές τράπεζες έλαβαν μεγάλο μέρος του πακέτου αυτού για να σταθεροποιηθούν, η φυγή καταθέσεων σταδιακά τις επανέφερε σε παρόμοια θέση. Σαν συνέπεια έκλεισαν οι στρόφιγγες παροχών ρευστού προς την πραγματική οικονομία.

Το διάγραμμα 7 από την άλλη παρουσιάζει την ποσοστιαία μεταβολή των χρηματικών καταθέσεων σε επιλεγμένες χώρες της Ευρωζώνης με παρόμοια σύνθεση χρηματοπιστωτικού τομέα με την Ελλάδα και δείχνει ότι ενώ οι άλλες χώρες διατηρούσαν το επίπεδο της μεταβολής των καταθέσεων σε θετικό επίπεδο, η Ελλάδα πέρασε σε καθαρή μείωση καταθέσεων το 2010 αγγίζοντας και το μείον 20% το 2012. Έκτοτε η μεταβολή μπορεί να εξομαλύνθηκε αλλά δεν έπαψε να είναι αρνητική, δηλαδή οι καταθέτες συνεχίζουν να παίρνουν τα χρήματα τους από τις ελληνικές τράπεζες οι οποίες αντιμετωπίζουν εσωτερικό πρόβλημα καταθέσεων και είναι φειδωλές στην χορήγηση δανείων και την χρηματοδότηση επενδυτικών σχεδίων.

Διάγραμμα 7: Ρυθμοί μεταβολής των ιδιωτικών καταθέσεων των τραπεζών της Ελλάδας και επιλεγμένων χωρών της Ευρωζώνης, 2008-2014
(Πηγή: World Economic Forum).

Αυτό που μπορούν να μας διδάξουν τα παραπάνω διαγράμματα είναι πως η θέση και η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας όχι μόνο δεν βελτιώθηκε στην διάρκεια της τελευταίας εξαετίας, αλλά χειροτέρευσε ακόμη περισσότερο, παρά τις προσπάθειες και τις όποιες διαρθρωτικές μεταβολές και μεταρρυθμίσεις επιχειρήθηκαν.

Συνέπειες της κρίσης σε κοινωνικό επίπεδο.

Πέρα και πάνω από τις οικονομικές συνέπειες, η κρίση την οποία περιέγραψαν γλαφυρά τα διαγράμματα και η σχετική ανάλυση, αποτέλεσε και γενέτειρα κοινωνικής ανισότητας, φτώχειας και άλλων κοινωνικών συνεπειών, οι οποίες συχνά προβλέπονται από τους οικονομικούς αναλυτές, καθώς δεν παρουσιάζονται με εντυπωσιακά διαγράμματα. Οι κοινωνικές συνέπειες που θα αναλυθούν κρύβονται πίσω από κάθε διάγραμμα που περιγράψαμε παραπάνω και αποτελούν άμεση συνέπεια των όσων αυτά περιγράφουν.

Η ανάλυση μας θα ακολουθήσει την εκτενή δουλειά των Matsaganis και Leventi (2010, ενημερωμένη έκδοση 2014) προσαυξημένη και ενισχυμένη από άλλες σχετικές έρευνες και θα εστιάσει στα βασικά συμπεράσματα και παρατηρήσεις τους σχετικά με τις κοινωνικές συνέπειες (social impacts) της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και στους σχετικούς δείκτες φτώχειας, ανισότητας και κοινωνικού βάρους των διαφόρων κοινωνικών ομάδων.

Αρχικά, αναφερόμενοι στις κοινωνικές συνέπειες μιας οικονομικής κρίσης μπορούμε να τις διαχωρίσουμε σε αυστηρά κοινωνικές, που εισέρχονται στη διάρθρωση των κοινωνικών ομάδων και των οικογενειών και μετρούν διάφορα μεγέθη, από τον αριθμό των αναλφάβητων έως και τον αριθμό των αυτοκτονιών αυτά τα οχτώ χρόνια και σε κοινωνικοοικονομικές που εστιάζουν σε ευρύτερα θέματα, όπως η φτώχεια και οι διάφορες εκφάνσεις της, η σχέση πλούσιων-φτωχών, το επίπεδο της ανισότητας κ.α. Είναι ήδη γνωστό πως τα μέτρα δημοσιονομικής προσαρμογής έβλαψαν τις διάφορες κοινωνικές ομάδες, με διαφορετικό μεν αλλά άμεσο τρόπο, ενώ η επακόλουθη καθίζηση της οικονομίας επέφερε ένα δεύτερο έμμεσο χτύπημα στις ίδιες ομάδες, μέσω της συρρίκνωσης της αγοράς εργασίας και των λιγοστών πιθανών διεξόδων για τις ομάδες αυτές, χειροτερεύοντας ακόμη περισσότερο την θέση τους. Είναι επίσης γνωστό ότι δεν υπέστησαν όλες οι κοινωνικές ομάδες το ίδιο μέγεθος επιβάρυνσης. Οι κοινωνικές ομάδες οι οποίες δεν μπορούν να αποκρύψουν εισοδήματα, δέχτηκαν όχι ένα αλλά πολλαπλά πλήγματα μέσω επαναλαμβανόμενων μειώσεων σε μισθούς, συντάξεις και λοιπές οικονομικές παροχές.

Πιο συγκεκριμένα, εστιάζοντας στο άρθρο του Koutsogeorgopoulou (2014), παρέχονται ορισμένα σημαντικά στοιχεία για την πορεία των δεικτών αυτών στην προ κρίσης Ελλάδα. Αναφέρεται ότι για μιάμιση δεκαετία πριν την έναρξη της κρίσης το 2009 υπήρχε γενική βελτίωση των κοινωνικών δεικτών στην χώρα (δείκτες σχετικοί με τα παρεχόμενα επίπεδα υγείας και περίθαλψης, βρεφική θνησιμότητα, επίπεδο εκπαίδευσης κ.α.). Συγκεκριμένα για την εισοδηματική ανισότητα, αναφέρεται ότι παρέμεινε γενικά σταθερή στα ίδια επίπεδα, ενώ ταυτόχρονα στην λοιπή Ε.Ε. και ΟΟΣΑ αυξανόταν. Ακόμη, ένα σημαντικό στοιχείο που πρέπει να τονιστεί είναι ότι στην προ κρίση περίοδο η αυξημένη οικιακή ιδιοκτησία και η χρήση των οικιών σαν μορφές επενδύσεων (assets) επηρέασε κατά τους συγγραφείς θετικά την μείωση της φτώχειας και της εισοδηματικής ανισότητας.

Η εικόνα αλλάζει άρδην στα χρόνια της κρίσης. Επιστρέφοντας στους Matsaganis (2011) και Leventi (2014) και στα μέτρα που χρησιμοποιούνται για να μετρηθεί η φτώχεια στην χώρα, με στοιχεία μέχρι και το 2012, οι συγγραφείς αναδεικνύουν τρία συγκεκριμένα:

α) Ποσοστό φτώχειας (standard poverty rate) το οποίο δηλώνει το ποσοστό των ατόμων με εισόδημα κάτω από το 60% της διαμέσου της εισοδηματικής κατανομής. Αυτό είναι ένα μέτρο της φτώχειας που χρησιμοποιείται παγκοσμίως από χώρες και οργανισμούς και χρησιμοποιείται σε εμπειρικές μελέτες.

β) Ποσοστό φτώχειας με βάση το 2009 (poverty rate in 2009 median), το οποίο είναι ουσιαστικά το ίδιο μέτρο, με την διαφοροποίηση ότι αντί για τον διάμεσο του 2012 χρησιμοποιείται αυτός του 2009, το οποίο μπορεί να θεωρηθεί σαν έτος βάσης. Το συγκεκριμένο μέτρο ουσιαστικά θα απεικονίσει το ποσοστό εκείνο των ανθρώπων που το έτος 2012 δεν μπορούσαν να αγοράσουν το ίδιο τυπικό καλάθι αγαθών που το έτος 2009 μόλις μπορούσαν να το αγοράσουν όσοι ήταν ακριβώς πάνω από το όριο της φτώχειας.

γ) Κατώφλι ακραίας φτώχειας (extreme poverty threshold) το οποίο μετρά το ποσοστό εκείνο των ανθρώπων που δεν είναι σε θέση να αγοράσουν το φθηνότερο δυνατό πακέτο αγαθών, το οποίο εξασφαλίζει την επιβίωση τους. Το συγκεκριμένο μέτρο δηλαδή, μετρά την φτώχεια πιο άμεσα για ένα άτομο και όχι σε σχέση με άλλα άτομα στην ίδια χρονιά ή με το ίδιο άτομο το 2009 (Matsaganis, Leventi, 2014). Όπως φαίνεται από τον πίνακα με τα σχετικά μέτρα υπήρξε μια μικρή αύξηση του ποσοστού φτώχειας από το 2009 στο 2012, η οποία χαρακτηρίζεται μέτρια, ενώ από την άλλη το δεύτερο μέτρο παρουσίασε εντυπωσιακή και απότομη αύξηση και σε ορισμένες κοινωνικές ομάδες διπλασιάστηκε. Διαφορετικά, ο αριθμός των ατόμων που ήταν μόλις κάτω από το όριο της φτώχειας του 2009, το 2012 διπλασιάστηκε σχεδόν. Το τρίτο μέτρο, ακόμη πιο δυσόιωνο, φανερώνει πως το ποσοστό των ατόμων που το 2012 δεν μπορούσαν ουσιαστικά να εξασφαλίσουν την επιβίωση τους ανερχόταν στο 9,8% του συνολικού πληθυσμού.

Πινάκας 2: Μέτρηση της φτώχειας στην Ελλάδα

Table 2: Poverty				
	<i>Poverty rates by threshold</i>			
	<i>2009</i>	<i>2012</i>		
	<i>standard</i>	<i>Standard</i>	<i>Fixed</i>	<i>Extreme</i>
All	20.0	21.3	37.0	9.8
Gender				
Men	18.9	21.2	36.5	10.1
Women	21.0	21.4	37.4	9.5
Age				
0–17	21.8	26.8	42.6	16.3
18–29	18.0	22.7	38.1	11.5
30–44	16.3	21.5	36.9	13.0
45–64	19.0	19.9	33.9	8.5
65+	24.6	17.1	35.1	1.4
Area				
Athens	15.8	18.1	33.8	10.1
Other cities	22.0	21.7	39.3	11.1
Rural/semi-rural areas	21.4	22.7	37.8	9.3
Tenure				
Rent or mortgage	16.2	22.7	36.3	17.2
No housing costs	21.3	20.8	37.2	7.2
Labour market status				
Unemployed	32.2	41.1	57.8	27.0
Employee (private excl. banking)	9.3	10.7	23.9	4.1
Employee (public incl. banking)	0.2	0.7	3.6	0.3
Liberal profession	4.5	4.2	8.7	0.9
Self-employed	13.4	15.0	27.4	7.1
Farmer	38.9	31.9	52.0	10.7
Pensioner	23.4	17.0	33.5	1.4
Student	22.1	26.2	42.9	14.7
Others not in the labour force	25.6	21.7	39.0	7.8

(Πηγή: Matsaganis, Leventi (2014), p.215)

Ο ίδιος πίνακας μας πληροφορεί μέσα από τα ίδια στοιχεία για διαφορετικές κοινωνικές και ηλικιακές ομάδες, ότι αυτοί που επηρεάστηκαν περισσότερο ήταν οικογένειες με παιδιά, οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες και οι νέοι σε σχέση με τους ηλικιωμένους, κάτι στο οποίο συμφωνούν και οι Koutsogeorgoglou (2014) που αναφέρουν ότι η αύξηση στην σχετική φτώχεια επηρέασε πιο πολύ τις νέες ηλικίες (30-44) περισσότερο από τις υπόλοιπες αλλά και τους ήδη άνεργους. Επίσης, κάνοντας διάκριση και μεταξύ των τύπων εργασίας, αναφέρουν ότι τα ποσοστά φτώχειας των εργαζομένων στον δημόσιο

και στον τραπεζικό τομέα παρέμειναν σχετικά χαμηλά, σε σχέση με τους λοιπούς εργασιακούς τομείς.

Μια πιο πρόσφατη μελέτη των Botsani και Mitrakos (2016) χρησιμοποιώντας δεδομένα για τα έτη 2009-2014, κατατάσσει την Ελλάδα στην πρώτη θέση μεταξύ των χωρών της Ε.Ε. όσον αφορά το ποσοστό του πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας, αλλά και τελευταία όσον αφορά στην αποτελεσματικότητα των πολιτικών κοινωνικής προστασίας που έχουν σκοπό την μείωση της φτώχειας.

Τα παραπάνω στοιχεία, αν και λίγα, δίνουν σημαντικές πληροφορίες για το μέγεθος της κρίσης και των κοινωνικών συνεπειών της, όχι αυτή τη φορά άμεσα στα εισοδήματα των πολιτών, αλλά και στην δυνατότητα τους να έχουν ένα αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο. Αυτές οι συνέπειες δυστυχώς δεν μπορούν να απαλειφθούν με την μείωση του ελλείμματος ή του μεγέθους του χρέους ή λοιπών μεγεθών που παρουσιάσαμε νωρίτερα στο εν λόγω κεφάλαιο και επιπλέον δεν μπορούν να απαλειφθούν μέσα σε ορίζοντα πενταετίας ή δεκαετίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο: ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ- ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ.

Το παρόν κεφάλαιο έχει σκοπό να παρουσιάσει, μέσω εντατικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης, τις διάφορες ερμηνείες γύρω από τα αίτια της Ελληνικής κρίσης. Καλύπτεται η πρόσφατη βιβλιογραφία, η οποία μάλιστα εκτείνεται και σε άρθρα τα όποια δημοσιεύτηκαν τους τελευταίους μήνες του 2016 (καλύπτονται συνολικά τα έτη 2009 έως 2016) και συζητούνται όλες οι πιθανές ερμηνείες και γνώμες που διατυπώθηκαν σχετικά με τους πραγματικούς λόγους που οδήγησαν στην έκρηξη της κρίσης.

Η βιβλιογραφία χωρίζεται σε δυο κατηγορίες. Αφενός υπάρχουν κάποιες πηγές οι οποίες παρουσιάζουν μια ερμηνεία της κρίσης, στην βάση κάποιας συγκεκριμένης οικονομικής θεωρίας ή γενικότερης οικονομικής θεώρησης και επεξηγούν τα βασικότερα σημεία αυτής και αφετέρου υπάρχουν και οι πηγές που αναφέρονται σε περισσότερες από μια πιθανές αιτίες που δημιούργησαν την παρούσα ελληνική κατάσταση. Αρχικά θα παρουσιαστούν οι ερμηνείες της πρώτης κατηγορίας πηγών και στην συνέχεια θα αναλυθούν οι γενικότερες αιτίες που πραγματεύεται η δεύτερη κατηγορία.

Αρχίζοντας με το άρθρο των Beshenon και Rozmainsky (2015) το οποίο εστιάζει στον χρηματοπιστωτικό τομέα, οι συγγραφείς χρησιμοποιούν την υπόθεση του Hyman Minsky περί χρηματοοικονομικής αστάθειας για να δείξουν πως μια χώρα, στην προκειμένη περίπτωση η Ελλάδα, μπορεί από μόνη της να γίνει εύθραυστη και άρα προβληματική στις κρίσεις. Ο Minsky (1957) αναφέρει ότι όταν οι τραπεζικοί οργανισμοί σε μια χώρα έχουν μικρά αποθέματα χρήματος, καλύπτουν την ζήτηση χρήματος για επενδύσεις μέσω χρηματοοικονομικής καινοτομίας, δηλαδή μέσω δημιουργίας και πώλησης νέων χρηματοοικονομικών προϊόντων, μέσω των οποίων καλύπτεται έμμεσα η παραπάνω ζήτηση χρήματος. Η χρηματοοικονομική καινοτομία είναι ως γνωστόν ο κύριος λόγος της πρόσφατης παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και σύμφωνα με τον Minsky αποτελεί κύρια αιτία χρηματοοικονομικής αστάθειας. Η σύνδεση που κάνουν οι Beshenon και Rozmainsky (2015) με την Ελλάδα είναι μοναδική. Η δημιουργία της Ευρωζώνης, σύμφωνα με τους δανειστές, ενθάρρυνε επενδύσεις σε χώρες με άγνωστο οικονομικό μέλλον και άρα περισσότερο κίνδυνο και ταυτόχρονα υψηλότερες αποδόσεις όπως η Ελλάδα, κάτι που τις οδήγησε σε υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης αλλά και μόχλευσης (στοιχείο κλειδί για την υπόθεση Minsky). Χρησιμοποιώντας δείγμα 36 ελληνικών εταιριών καταλήγουν ότι μεταξύ των ετών 2001-2014 αυτές οι εταιρίες άλλαξαν την επενδυτική τους δραστηριότητα σε πιο 'επικίνδυνες' χρηματοοικονομικές τεχνικές, με αποτέλεσμα να γίνουν αρκετά εύθραυστες. Η απαρχή της παγκόσμιας κρίσης έκανε τους βραχυπρόθεσμους αυτούς επενδυτές να αναθεωρήσουν τον κίνδυνο των επενδύσεων τους αλλά και τον κίνδυνο των ελληνικών ομολόγων, στρεφόμενοι 'εναντίον' των τελευταίων.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα ερμηνεία έρχεται από τους Arghyrou και Tsoukalas (2011) οι οποίοι προσπαθούν να ερμηνεύσουν την ελληνική κρίση μέσω διαφόρων μοντέλων νομισματικών κρίσεων. Στηριζόμενοι σε τρεις βασικές εκφάνσεις της κρίσης, χειροτέρευση μακροοικονομικών μεταβλητών, απώλεια ανταγωνιστικότητας και στροφή των προσδοκιών προς πιθανή ελληνική χρεοκοπία, μελετούν τα γεγονότα λίγο πριν και μετά την αποκάλυψη του ελληνικού προβλήματος, στη βάση τριών μοντέλων νομισματικών επιθέσεων: 1^{ης} γενιάς (Krugman, 1979), 2^{ης} γενιάς (Obstfeld, 1996) και 3^{ης} γενιάς (Krugman, 1998). Ενδιαφέρον έχει ο παραλληλισμός της προ κρίσης εποχής στην Ελλάδα με το πρώτο μοντέλο του Krugman (1979), όπου μια κυβέρνηση χρηματοδοτεί μέσω δανεισμού τις υψηλού ρίσκου επενδύσεις μιας επιχείρησης. Οι συγγραφείς παραλληλίζουν την υπόλοιπη Ευρωζώνη και κυρίως την Γερμανία με την κυβέρνηση, που αποτελούσε ουσιαστικά εγγυητή του ελληνικού δημόσιου δανεισμού πριν την κρίση και την Ελλάδα με την προβληματική επιχείρηση που

επιθυμεί διάσωση από την κυβέρνηση. Οι συγγραφείς τονίζουν, πως όταν η Ευρωζώνη ανακοίνωσε εμμέσως πλην σαφώς ότι δεν μπορούσε να βοηθήσει την Ελλάδα χωρίς όρους, ουσιαστικά ήρε τις όποιες χρηματοοικονομικές εγγυήσεις είχαν οι διεθνείς αγορές για την Ελλάδα.

Οι παραπάνω ερμηνείες των αιτιών της ελληνικής κρίσης, αν και ενδιαφέρουσες δεν είναι αρκετά ικανοποιητικές διότι εστιάζουν αρκετά στην χρηματοοικονομική πλευρά της κρίσης και όχι τόσο στους παραγωγικούς τομείς της χώρας. Προσφέρουν ωστόσο δυο πολύ καλές ερμηνείες των λόγων που κλιμακώθηκε η κρίση μετά το 2009, αφενός με την ενδογενή αστάθεια και αφετέρου με την αδυναμία της ηγέτιδας δύναμης Γερμανίας να προσφέρει ικανοποιητικές εγγυήσεις στις διεθνείς αγορές για την αξιοπιστία της Ελλάδας.

Συνεχίζοντας την βιβλιογραφική ανασκόπηση γύρω από τις ερμηνείες της ελληνικής κρίσης, παρατηρούμε ότι η λοιπή βιβλιογραφία μπορεί να ταξινομηθεί σε τρεις κύριες κατηγορίες αιτιών.

I. Δημόσιο Χρέος, Έλλειμμα και κακή κυβερνητική διαχείριση.

Η πρώτη κατηγορία δημοσιεύσεων προσπαθεί να ερμηνεύσει την Ελληνική κρίση με βάση τα διάφορα υποβόσκοντα αίτια, τα οποία οδήγησαν σε εκτόξευση του Ελληνικού Δημοσίου Χρέους τις δεκαετίες 1980-2010, αλλά και την γενικότερη χειροτέρευση των χρηματοοικονομικών μεγεθών της Ελλάδας. Τα αίτια αυτά εδράζονται σε πάρα πολλές πτυχές της οικονομίας, του κράτους και του εγγενούς τρόπου λειτουργίας του, αλλά και διαφόρων ελληνικών θεσμικών χαρακτηριστικών, όπως αυτό του ενδημικού λαϊκισμού, το οποίο όπως τονίζει ο Mylonas (2011) ήταν πολύ δυνατό στην μετά-Οθωμανική Ελλάδα και παρήγαγε στοιχεία όπως η σύγκρουση συμφερόντων, διεφθαρμένες πρακτικές, ο μεγάλος δημόσιος τομέας, αλλά και η εγγενής κουλτούρα του να βασίζεται κάποιος στο κράτος, παράγοντες οι οποίοι αναφέρονται και στο βιβλίο του Dimoulas (2014).

Το ελληνικό πολιτικό σύστημα και οι ιδιαιτερότητες του, απασχολούν αρκετούς ερευνητές. Ο Featherstone (2011) παρουσιάζει μερικά ενδιαφέροντα στοιχεία τα οποία θεωρεί ως ενδογενή αίτια της κρίσης :

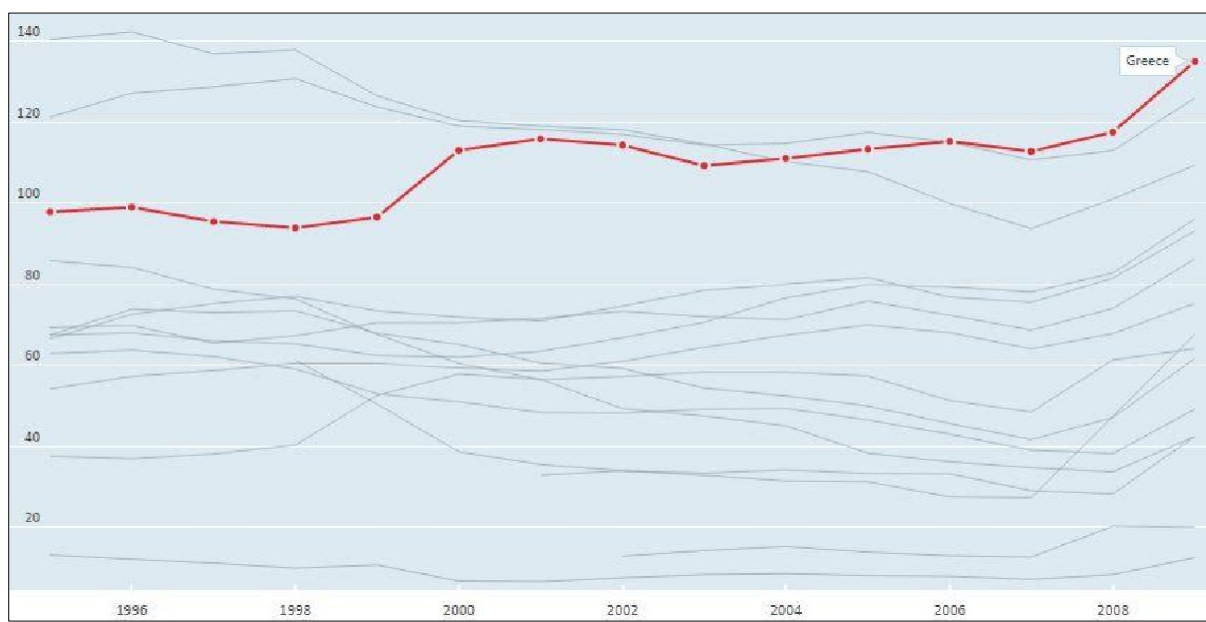
- Το κυβερνητικό παράδοξο του να συγκεντρώνει μία κυβέρνηση στην Ελλάδα πολύ μεγάλη δύναμη, αναφερόμενος φυσικά στις μεγάλες εκλογικές νίκες της περιόδου 1980-2009, αλλά ταυτόχρονα πολύ μικρή εκτελεστική δύναμη για να πραγματοποιήσει διαρθρωτικές μεταβολές στην χώρα.
- Την μικρή ενδοκυβερνητική αποτελεσματικότητα και πολύ κακή οργάνωση του κράτους, με έλλειψη σύνδεσης και επικοινωνίας των διαφόρων τομέων του.
- Την έλλειψη συγκέντρωσης των διαδικασιών και των εξουσιών γύρω από το πρόσωπο του πρωθυπουργού και ταυτόχρονα την πολύ μεγάλη κυκλοφορία κινήσεων στα επιμέρους υπουργεία σε διάφορα θέματα.
- Την αδυναμία των υπουργών της κυβέρνησης να δράσουν στις δικές τους περιοχές ευθύνης, καθώς δεν έχουν de facto μεγάλη εκτελεστική δύναμη, με δεδομένα τα εσωτερικά προβλήματα της γραφειοκρατικής μηχανής στην Ελλάδα.
- Την απαρχαιωμένη δομή του κράτους, με την ύπαρξη ανειδίκευτων εργαζομένων με λίγα ή και καθόλου προσόντα, χαμηλή τεχνολογία παραγωγής υπηρεσιών και εξαιρετικά μεγάλη συνδικαλιστική δύναμη.

Ως επιπρόσθετα γνωρίσματα αναφέρονται από τους Dimoulas (2014), Ozturk και Sozdemir (2015) οι λαϊκίστικες πρακτικές από τα διάφορα ελληνικά κόμματα που αναλάμβαναν κατά καιρούς κυβερνητικό ρόλο καθώς και ο πολυτελής κυβερνητικός βίος των κυβερνητικών μελών. Ακόμη αναφέρονται από τον Lucian (2016) το γνώρισμα –

χαρακτηριστικό των άσκοπων, γενναιόδωρων και άχρηστων δαπανών από διάφορα κυβερνητικά μέλη διαφόρων αξιωμάτων στο πλαίσιο δράσεων δωροδοκίας, διαφθοράς και υποκίνησης πρακτικών. Ο Featherstone (2011) παρουσιάζει επιπλέον κάποια εμφανή παραδείγματα της κακής λειτουργίας του ελληνικού δημοσίου, τα οποία συχνά παραβλέπονται σε σχέση με το Δημόσιο Χρέος και την συσσώρευση του. Η κεντρική κυβέρνηση δεν είχε και δεν έχει μέχρι και το 2016 πλήρη πληροφόρηση για το μέγεθος του συνόλου των εργαζομένων στο Δημόσιο Τομέα. Ακόμη μέχρι το 2009, ο κυβερνητικός προϋπολογισμός χωριζόταν σε πάνω από 14.000 ξεχωριστούς προϋπολογισμούς, που καθένας τους αντιστοιχούσε σε ξεχωριστές δαπάνες στο σύνολο του κρατικού προϋπολογισμού. Αυτό ενέτεινε την δυσκολία εντοπισμού της κάθε δαπάνης και του τρόπου που χρησιμοποιήθηκε, κάτι το οποίο ενθάρρυνε την κακοδιαχείριση και διαφθορά εντός του Δημοσίου Τομέα. Η σχετική βιβλιογραφία ασχολείται ακόμη με το τμήμα των κρατικών πολιτικών και μηχανισμών το οποίο αφορά τη φορολογία και τα φορολογικά έσοδα. Αρχικά όπως αναφέρεται από τον Perroti (1998), οι χρηματοοικονομικές προσαρμογές που έγιναν από τις ελληνικές κυβερνήσεις των ετών από το 1980-1998 βασιζόνταν κυρίως και κατά μεγάλο ποσοστό στην αύξηση των φορολογικών εσόδων και άρα και της φορολογίας, παρά στην μείωση των κυβερνητικών δαπανών.

Για να έρθουμε σε στοιχεία που αφορούν την Ελλάδα, πιο συγκεκριμένα οι Katsimi και Moutos (2010) τονίζουν και αυτοί πως οι μεταρρυθμίσεις της ελληνικής κυβέρνησης βασιζόνταν ιδιαίτερα σε αύξηση της φορολογίας, η οποία χαρακτηριστικά αναφέρεται πως αυξήθηκε κατά 8%, σαν ποσοστό επί τοις εκατό των εσόδων από φορολογία στο ΑΕΠ την περίοδο 1993-2000, ενώ ταυτόχρονα το αντίστοιχο ποσοστό των Δημοσίων Δαπανών στο ΑΕΠ παρέμενε σταθερό μέχρι και το 2008 σε επίπεδα της τάξεως του 43-45% του ΑΕΠ. Παράλληλα την περίοδο 2000-2008 το ποσοστό των φορολογικών εσόδων έπεφτε συνεχώς από το 42,9% αρχικά στο 39,6% επιβεβαιώνοντας τον Perroti (1998) . Οι δύο συγγραφείς επισημαίνουν ταυτόχρονα πως την ίδια στιγμή οι άλλες χώρες της Ευρωζώνης, στην οποία η Ελλάδα εντάχθηκε το 2001, ακολουθούσαν την ακριβώς αντίθετη στρατηγική, δηλαδή μείωση των κυβερνητικών δαπανών τους, ενώ διατηρούσαν τα φορολογικά βάρη σχετικά σταθερά σε μια προσπάθεια εξορθολογισμού του ελλείμματος τους, για την συμπλήρωση των προϋποθέσεων ένταξης στην ΟΝΕ, κάτι που έκανε και η Ελλάδα την περίοδο 1993- 2000. Ακόμη, η εμφανής διαφορά που παρατηρούν οι δυο συγγραφείς μεταξύ της Ελλάδας και των υπολοίπων χωρών στα αρχικά μερίδια των φορολογικών εσόδων, σαν ποσοστό επί τοις εκατό του ΑΕΠ, δεν αρκεί για να εξηγήσει αυτήν την τόσο διαφορετική πορεία εξορθολογισμού των ελλειμμάτων.

Στα διαγράμματα 8 και 9 που ακολουθούν, παρουσιάζεται με στοιχεία από τον ΟΟΣΑ, το ποσοστό του ελληνικού χρέους και ελλείμματος από το 1995 μέχρι το 2009.

Διάγραμμα 8: Δημόσιο Χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, Ελλάδα και υπόλοιπη Ευρωζώνη, 1995-2009

(Πηγή: OECD)

Διάγραμμα 9: Δημοσιονομικό Έλλειμμα/Πλεόνασμα ως ποσοστό του ΑΕΠ, Ελλάδα και υπόλοιπη Ευρωζώνη, 1995-2009

(Πηγή: OECD)

Κατά τους συγγραφείς, η Ελλάδα απέτυχε να κάνει τις απαραίτητες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις μακροχρόνιου χαρακτήρα, οι οποίες θα διασφάλιζαν μόνιμη μείωση του διαρθρωτικού ελλείμματος. Στο Διάγραμμα 9 από τα στοιχεία του ΟΟΣΑ φαίνεται ξεκάθαρα, ότι η Ελλάδα βρίσκεται στις χειρότερες θέσεις της ομάδας χωρών που απαρτίζουν την Ευρωζώνη ήδη από το 1996, όσον αφορά το έλλειμμα σαν ποσοστό επί τοις εκατό του ΑΕΠ, ενώ από το 2002 και μετά είναι μόνιμα στην τελευταία θέση.

II. Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωζώνη και Ελληνική αποτυχία προσαρμογής.

Η δεύτερη κατηγορία δημοσιεύσεων προσπαθεί να ερμηνεύσει την ελληνική κρίση με βάση την αλληλεπίδραση της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Οικονομική και Νομισματική Ένωση (EMU). Ένα πολύ μεγάλο τμήμα της υπάρχουσας βιβλιογραφίας εστιάζει ιδιαίτερα στην είσοδο της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ το 2001. Σκιαγραφεί και παρουσιάζει τις αποτυχίες προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας τόσο εντός της Ένωσης, όσο και εκτός της ζώνης του ευρώ και κάποιες σημαντικές παραλείψεις από μέρους της ίδιας της Ένωσης. Μεγάλο ενδιαφέρον συγκεντρώνουν οι απόψεις οι οποίες επιχειρηματολογούν υπέρ της άποψης ότι η Ελλάδα εισήλθε στη ζώνη του ευρώ νωρίτερα από ότι έπρεπε, ενώ μάλιστα κάποιοι εκφράζουν την αντίθεσή τους με το γεγονός αυτό καθεαυτό. Ξεκινώντας με τους Hall και Tavlas (2012), τονίζεται ότι η Ελλάδα κατά τον χρόνο της εισόδου της στην Ευρωζώνη (2000-2001) πληρούσε μεν τα δύο από τα τρία βασικά κριτήρια του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης, το έλλειμμα προϋπολογισμού να είναι μικρότερο από το 3% και ο πληθωρισμός στη χώρα να μη ξεπερνά σημαντικά τον πληθωρισμό – στόχο της ευρωζώνης κατά την δεύτερη φάση της προενταξιακής περιόδου, όμως υστερούσε στο κριτήριο που αναφέρει ότι το δημόσιο χρέος σαν ποσοστό επί τοις εκατό του ΑΕΠ δεν έπρεπε να ξεπερνά τον στόχο του 60%. Σύμφωνα με τους Katsimi και Moutos (2010) το Δημόσιο χρέος όπως αναφέρθηκε παραπάνω ήταν ήδη πάνω από το 100% του ΑΕΠ το 2001. Στη χώρα επιτράπηκε λοιπόν να παραβιάσει τους κανόνες του Συμφώνου Σταθερότητας και Ανάπτυξης με τη σύμφωνη γνώμη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ένα ακόμη σημείο στο οποίο στέκεται η βιβλιογραφία, είναι η σημαντική διαφορά μεταξύ των αναμενόμενων κερδών από την είσοδο στην ευρωζώνη και αυτών που πραγματικά εισέπραξε η χώρα.

Πιο συγκεκριμένα, αναμενόταν να υπάρξει αρχικά μεγαλύτερη σταθερότητα των τιμών, λόγω του κοινού νομίσματος και της έλλειψης συναλλαγματικών ισοτιμιών, κάτι που θα μείωνε ή και εξάλειφε το ρίσκο υποτίμησης-υπερτίμησης για τα ελληνικά προϊόντα (Kotios et al, 2011). Η σταθεροποίηση των τιμών ή διαφορετικά η πτώση του επιπέδου του πληθωρισμού όπως αναφέρουν οι Gibson et al, (2012) θα εξάλειφε όλη την αβεβαιότητα στις αγορές προϊόντων και επενδύσεων που συνδέεται με υψηλό και διακυμαινόμενο πληθωρισμό. Άμεση συνέπεια αυτού θα ήταν η αύξηση της επενδυτικής δραστηριότητας εν μέρει και λόγω των χαμηλών επιτοκίων που θα προέκυπταν από τη σταθεροποιητική πολιτική της ECB, κάτι που απαιτούσε από την Ελλάδα την πραγματοποίηση τομών στην οικονομία και στις αγορές προϊόντων και κεφαλαίων. Ορισμένες από τις παραπάνω προβλέψεις επαληθεύτηκαν. Η χώρα κέρδισε όντως από την εντυπωσιακή μείωση των επιτοκίων από την προενταξιακή της περίοδο ακόμα. Όπως αναφέρουν οι Gibson et al, (2012) το επιτόκιο του δεκαετούς ομολόγου του Δημοσίου τομέα μειώθηκε από περίπου 10% το 1999 σε μόλις 3,5% το 2005, κάτι που φυσικά διευκόλυνε τον εύκολο δανεισμό της χώρας για όλο αυτό το διάστημα και έδωσε κίνηση στις ιδιωτικές επενδύσεις. Επίσης σε αυτό συνέβαλλε και η εξάλειψη των διαφόρων κοστών συναλλαγών σε εμπόριο, παραγωγή και διακίνηση. Ωστόσο όπως αναφέρουν οι Kotios et al, (2011) ο πληθωρισμός δεν μειώθηκε αλλά αντίθετα ακολούθησε αυξητική πορεία, ξεπερνώντας πολλές φορές ακόμα και το 50% του μέσου όρου της ευρωζώνης.

III. Η παγκόσμια χρηματοοικονομική κρίση ως παράγοντας δημιουργίας της ελληνικής κρίσης.

Η προηγούμενη συζήτηση εισάγει την βιβλιογραφική ανασκόπηση στην τρίτη κατηγορία δημοσιεύσεων που θα μελετήσει η παρούσα εργασία και που αποδίδουν τα αίτια της ελληνικής κρίσης σε εξωτερικούς παράγοντες και πιο συγκεκριμένα στην παγκόσμια οικονομική κρίση. Παρόλο που η μέχρι στιγμής ανάλυση έχει θεωρήσει την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007 κυριότερη αφορμή εκδήλωσης της ελληνικής κρίσης και όχι ως αίτιό της, εν τούτοις υπάρχουν μελέτες οι οποίες συσχετίζουν τις οικονομίες της Ελλάδας και των ΗΠΑ πριν ακόμα το 2007. Μια τέτοια μελέτη έγινε από τους Michaelides και Parageorgiou (2013) οι οποίοι πραγματοποίησαν μια οικονομετρική ανάλυση που ερευνά συσχέτιση των οικονομικών κύκλων ανάμεσα στην Ελλάδα, τις ΗΠΑ και την υπόλοιπη Ευρωζώνη για μια μακρά χρονική περίοδο 1960 – 2011. Τα βασικά τους αποτελέσματα είναι τα εξής: από την περίοδο 1993 – 2000 υπάρχει μία θετική συσχέτιση μεταξύ του ελληνικού ΑΕΠ και των κινήσεων του με το ΑΕΠ των υπόλοιπων χωρών της Ευρωζώνης, απόρροια των πολιτικών σύγκλισης της Ελλάδας με αυτές κατά την προενταξιακή της περίοδο. Το σημαντικότερο συμπέρασμα όμως είναι πως την περίοδο 2000 – 2010 η συσχέτιση του ελληνικού ΑΕΠ με το Ευρωπαϊκό εντείνεται, ενώ η Ελλάδα συγχρονίζεται και με το ΑΕΠ των ΗΠΑ. Μάλιστα οι συγγραφείς επισημαίνουν πως η αιτιότητα είναι από τις ΗΠΑ προς την Ελλάδα, αλλά όχι αντίστροφα. Μέσα στην πληθώρα συνεπειών της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που επηρεάζουν τις αγορές και τις οικονομίες όλου του κόσμου, ο Lucian 2016 αναφέρει την πτώση στις προσδοκίες των καταναλωτών και επενδυτών και στην αυτοπεποίθησή τους, οι οποίες έφεραν αναπόφευκτα αστάθεια και μείωση των ρυθμών ανάπτυξης ή και ύφεση. Αν λάβουμε υπόψιν μας και τη συζήτηση που προηγήθηκε, σχετικά με την εξάρτηση της πορείας του ΑΕΠ της Ελλάδας από αυτήν των ΗΠΑ, είναι αναμενόμενο ότι η ήδη ασταθής ελληνική οικονομία εκτράπηκε περισσότερο της πορείας της και πέρασε σε αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης επηρεασμένη από τις κινήσεις του αμερικάνικου ΑΕΠ.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η κρίση του χρέους οφείλεται κυρίως στη διαχρονική αύξηση των ελλειμμάτων. Όσο άφορα την Ελλάδα, όπου μπορούμε να έχουμε μια εμπειριστατωμένη άποψη, έχει επέλθει στην συγκεκριμένη κατάσταση λόγω της κακής διαχείρισης των δημόσιων οικονομικών από την εκάστοτε πολιτική ηγεσία φτάνοντας στο σημείο να μην μπορεί να ανταπεξέλθει στις υποχρεώσεις της προς τους δανειστές της. Η ιστορία του ελληνικού δημόσιου χρέους είναι ένα κακό μοντέλο διαχείρισης, βασιζόμενο στον εξωτερικό παράγοντα για βοήθεια. Τα διαρθρωτικά προβλήματα σε όλες τις βιομηχανίες και την δημόσια διοίκηση υπήρχαν πριν από το ευρώ, πριν από την ΕΕC, πριν από την κρίση του 1929, πριν από τον Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο. Άραγε, πόσες ευκαιρίες δικαιούται μία χώρα να χάσει ώστε να αναπτυχθεί κανονικά;

Το ερώτημα που μας απασχολούσε κατά την διάρκεια της εργασίας είναι κατά πόσο το χρέος μπορεί να διατηρηθεί σε φυσιολογικά επίπεδα και να χαρακτηριστεί βιώσιμο. Η απάντηση είναι ότι μπορεί να αντιμετωπιστεί η κατάσταση, αρκεί να υπάρξει ένα ριζικά διαφορετικό πλέγμα μέτρων τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο σύνολο της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, πρέπει να υπάρξουν άμεσα πρωτοβουλίες σε πολιτικό επίπεδο για την βελτίωση του φορολογικού συστήματος ούτως ώστε να αυξηθούν τα έσοδα από την άμεση φορολογία, καθώς θα κατανέμουν τις δημόσιες δαπάνες αποτελεσματικότερα. Επιπλέον, απαιτείται να δοθεί έμφαση στην έρευνα και στην τεχνολογική ανάπτυξη για να αυξηθούν οι εξαγωγές. Ωστόσο, επειδή είναι δύσκολο να πραγματοποιηθούν τα συγκεκριμένα μέτρα σε καταστάσεις λιτότητας και ύφεσης Ελλάδα πρέπει να προσπαθήσει σε συνεργασία με άλλες χώρες να αλλάξει τις σκληρές πολιτικές της ΕΕ. Με την επίτευξη της χαλάρωσης των δημοσιονομικών μέτρων σε Ελλάδα και Ευρώπη θα βγουν οι χώρες από την ύφεση που βιώνουν, αφού θα χρηματοδοτηθούν περισσότερες επενδύσεις και θα ενισχυθούν τα εισοδήματα για να υπάρξει άνοδος των εξαγωγών.

Η σύνοψη των παραπάνω μελετών μας οδηγεί στο γεγονός πως το κοινωνικό αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης για την Ελλάδα, ήταν εξίσου σημαντικό με το οικονομικό αποτέλεσμα, αν όχι σημαντικότερο. Οι δείκτες της φτώχειας και της ανισότητας οδηγήθηκαν σε αύξηση, οι υπερβολικά φτωχοί εκτοξεύθηκαν όπως και οι άνθρωποι κάτω από το όριο της φτώχειας ενώ σε αύξηση οδηγήθηκαν και οι δείκτες της εισοδηματικής ανισότητας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Arghyrou, M.G. and J. D. Tsoukalas, (2011), The Greek Debt Crisis: Likely Causes, Mechanics and Outcomes, *The World Economy*.
2. Botsari, M. and T. Mitrakos (2016), Social Indicators and the Effectiveness of Social Transfers in Greece over the Recent Crisis, Discussion paper, Open University.
3. Dimoulas, C., (2014), Exploring the impact of employment policy measures in the context of crisis: The case of Greece, *International Social Security Review*, 67, 49-65.
4. Featherstone, K., (2011), The Greek Sovereign Debt Crisis and EMU: A Failing State in a Skewed Regime, *Journal of Common Market Studies*, 49, 193–217.
5. Gibson, H.D., Hall, S.G. and G. S. Tavlas, (2012), The Greek financial crisis: Growing imbalances and sovereign spreads, *Journal of International Money and Finance*, 31, 498–516.
6. Katsimi, M. and T. Moutos (2010), Commentary: EMU and the Greek crisis: The political-economy perspective, *European Journal of Political Economy*, 26, 568–576.
7. Koutsogeorgopoulou, V. et al. (2014), “Fairly Sharing the Social Impact of the Crisis in Greece”, OECD Economics Department Working Papers, No. 1106, OECD Publishing, Paris.
8. Lucian, G. (2016), Greek economic crisis on macroeconomic indicators, *Annals of the „Constantin Brâncuși” University of Târgu Jiu, Economy Series*, 2.
9. Matsaganis, M. and C. Leventi (2013), The Distributional Impact of the Greek Crisis in 2010, *Fiscal Studies*, 34, 83-108.
10. Matsaganis, M. and C. Leventi (2014), Poverty and Inequality during the Great Recession in Greece, *Political Studies Review*, 12, 209-223.
11. Michaelides, P.G., Papageorgiou, T. and A. T. Vouldis, (2013), Business cycles and economic crisis in Greece (1960–2011): A long run equilibrium analysis in the Eurozone, *Economic Modelling*, 31, 804–816.
12. Mylonas, H. (2011), Is Greece a Failing Developed State? Causes and Socio-economic Consequences of the Financial Crisis, *The Konstantinos Karamanlis Institute for Democracy Yearbook 2011.*, 77-88.

13. Psalidopoulos, M., (2010), The Greek Economy, 1959–2009: From Association with the EEC to Accession and EMU, The Constantinos Karamanlis Institute for Democracy Yearbook 2010, 109-117.
14. Serdar Ozturk, S. and A. Sozdemir, (2015), Effects of Global Financial Crisis on Greece Economy, Procedia Economics and Finance, 23, 568 – 575.
15. Τσουφλίδης Λ.(2010).Οικονομική ιστορία της Ελλάδας, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.
16. Η ιστορία του ελληνικού δημόσιου χρέους, Άρθρο του Τάσου Ηλιαδάκη στην εφημερίδα ΠΑΤΡΗΣ(03/11/2009).

ΔΙΑΔΥΚΤΙΑΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

1. http://www.statistics.gr/portal/page/nortal/ESYE/BUCKET/General/greek_economy (27/004/2014)
2. <https://www.cna.gr/stories/ptochefsis-tis-elladas-apo-1821-eos-simera/> (26/01/2017)
3. https://www.vice.com/en_uk/article/5gjdb8/the-history-of-greek-debt-and-bankruptcy-8876 (29/06/2015)
4. <https://greece.greekreporter.com/2015/08/11/greeces-history-of-loans-since-1824/> (11/08/2015)
5. <https://www.bankofgreece.gr/BogEkdoseis/oikodelt200007.pdf> Δημοσιευμένο τον Ιούλιο του 2000
6. <https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html> Δημοσιευμένο τον Φεβρουάριο του 2015
7. https://www.imf.org/external/error.htm?URL=http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr1_1351_.pdf (06/07/2014)
8. <https://ec.europa.eu/eurostat> (15/09/2011)
9. <https://www.weforum.org/> (24/02/2010)
10. <http://www.oecd.org/greece/> (18/10/2013)